

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE LEUVEN

**HET KARTUIZERKLOOSTER "SINT-JAN"
TE ZELEM BIJ DIEST (1329-1500)**

Eindverhandeling voorgedragen tot het bekomen van de graad van
licenciaat in Wijsbegeerte en Letteren, afdeling Mod. Geschiedenis.
door

Marcel PEETERS

1958

I N L E I D I N G

Tijdens de latere middeleeuwen hebben de Kartui- zers op het religieuze leven in de Nederlanden een grote invloed uitgeoefend. Niet alleen droeg hun levenswijze bij tot het ontstaan van nieuwe congregaties en tot de hervor- ming van reeds bestaande kloosterorden (1), maar tevens heeft hun strenge tucht op geheel de samenleving steeds een diepe indruk gemaakt (2). Niettemin legden de historici tot dusver slechts een matige belangstelling voor de ge- schiedenis van de Nederlandse Kartuizerprovincie aan de dag. Buiten de uitgave van de kroniek van het Kartuizer- klooster van Herne door E.P.LAMALLE (3) en het overzicht van het Brugse klooster, dat Mr.H.J.J.SCHOLTENS opmaakte (4),

-----
(1) F.PRIMS, De Kloosterslotbeweging in Brabant in de XVe eeuw, in Mededelingen van de Kon.Vl.Akademie voor Weten- schappen, Klasse der Letteren, VI, 1, Antwerpen, 1944, 34 blz.

(2) J.HUIZINGA, Herfsttij der Middeleeuwen, Haarlem, 1941, 537 blz.

(3) A.BEELTSENS-J.AMMONIUS, Chronique de la Chartreuse de la chapelle d'Hérinnes-lez-Enghien, uitgave E.LABELLE, Leuven, 1932, XLV, 253 blz.

(4) H.J.J.SCHOLTENS, Het Kartuizerklooster Dal van Graciën Buiten Brugge, in A.S.E.B., LXXXIII, Brugge, 1940, blz.133-201.

verschenen slechts drie werken over Zuidnederlandse kloosters; het zijn de bijdrage van St.D'YDEWALLE over het moniaklooster St.Anna-ter-Woestijne bij Brugge (1) en twee proefschriften over de Kartuizerconventen te Scheut en Antwerpen, respectievelijk van DOM A.E.PIL (2) en H.DELVAUX (3). Ofschoon het Noorden in H.J.J.SCHOLTENS een uitstekend en produktief Kartuizerhistoriograaf bezit, blijft er ook hier een groot terrein onontgonnen.

De reden hiervoor is wellicht in de aard van het overblijvend bronnenmateriaal te zoeken. Wie zich immers voorstelt afdoende argumenten te kunnen vinden ter staving van de invloed die er van de orde uitging, komt tot de constatactie dat de bewaarde bescheiden haast uitsluitend op de kloosteradministratie betrekking hebben. Slechts sommige persoonlijkheden, die hun milieu ontgroeiden, hebben op de buitenwereld invloed uitgeoefend. Toch zou het verkeerd zijn het enkel bij de studie van die persoonlijkheden te laten, want het midden waaruit zij voortkwamen, was het Kartuizerklooster zelf.

Dit proefschrift over het Kartuizerklooster Sint-Jan te Zelem bij Diest in de XIVe en XVe eeuw (4) beoogt een

-----
(1) S.D'YDEWALLE, De Kartuize + Sint-Anna-ter-Woestijne 1350-1792, Brussel, 1945, 362 blz.

(2) A.E.PIL, Een geschiedenis van het Kartuizerconvent / Onze Lieve Vrouw van Gratie, te Scheut en binnen Brussel, 1954, 353 blz. (Dactylografie)

(3) H.DELVAUX, Het Kartuizerklooster "Sint Katharina" op het Kiel bij Antwerpen (+ 1323-1542), 1956, 152 blz. (Dactylografie).

(4) Wij waren zo vrij het onderwerp chronologisch te beperken.

bijdrage te leveren over het ontstaan, de ontwikkelingsgang en de levenswijze van een dergelijke kloosterinstelling. Het convent te Zelem was wellicht niet het belangrijkste van de Nederlandse provincie, zeker niet wat de rol betrof, die het hierin speelde. In de poging om in andere Brabantse kloostergemeenschappen de Kartuizerregel in te voeren, was haar optreden nochtans van grote betekenis.

Voor de geschiedenis van Zelem werd tot nog toe slechts geringe belangstelling getoond. Het werkje, dat F.J.RAYMAEKERS in de vorige eeuw opstelde (1), bleef tot dusver de enige handleiding voor de geschiedenis van het klooster. Ofschoon zijn bijdrage tot aan de opheffing van het convent loopt, blijft deze geschiedenis zeer oppervlakkig en eenzijdig : het is tenslotte een aaneenschakeling van een reeks oorkonden, die bijna uitsluitend op de kloosteradministratie betrekking hebben. Bovendien vallen er tal van paleografische en chronologische onnauwkeurigheden in aan te wijzen. Enkele van zijn bronnen, die intussen zoek zijn geraakt, hebben nochtans hun belang.

Voor het overige moet men zich met enige brokstukken uit de geschiedenis van het huis tevreden stellen. Wijzen wij

---

(1) J.RAYMAEKERS, Historische Oogslag op het voormalige Kartuizersklooster te Zeelhem, Brussel, 1863, 67 blz.

op de korte en onvolledige studie over adellijke retraitsanten te Sint-Jan, die P.SMOLDERS voor enkele jaren publiceerde (1). De biografieën van de geleerde Kartuizerkenner H.J.J.SCHOLTENS over drie Zelemse Kartuizers Gozewijn Comhair (2), Jan van Brederode (3) en Pieter Dorlant (4) zijn in dit opzicht evenwel grondige bewerkingen van de bestaande gegevens. De gedeelten, waar hun verblijf in het klooster toegelicht werd, vroegen dan ook bijzondere aandacht.

Buiten de stichtingsperiode is er geen bronnenmateriaal uitgegeven. De stichtingsoorkonde en de toestemming door de Grande Chartreuse hiertoe verleend, werden door FOPPENS verminkt gepubliceerd (5). Enige andere uitgaven in verband met de goedkeuring tot de stichting door E.REUSSENS getuigewechter van meer nauwkeurigheid (6)

Deze studie over de Zelemse kloostergemeenschap steunt dan ook bijna uitsluitend op onuitgegeven archivalische bouwstoffen. Wel leverden de kroniek van Herne en die van Scheut enkele inlichtingen over Zelemse Kartuizers, maar

---

(1) P.SMOLDERS, Retraite-huisjes van Edellieden in het Kartuizerklooster te Zeelhem, Hougaerde, 1923, 5 blz.

(2) H.J.J.SCHOLTENS, Gozewijn Comhair, Karthuizer en Bisschop van Ysland, in A.G.A.U., LII(1926), blz.101-173.

(3) H.J.J.SCHOLTENS, Jan van Brederode, convers der Karthuizers bij Diest, in H.T., III (1924), blz.8-29.

(4) H.J.J.SCHOLTENS, De Kartuizer Pieter Dorlant, in O.G.E., IX (1936), blz.190-197 en XXVI (1952), blz.281-300.

(5) AUTBERTI MIRAEI --- opera diplomatica ---, dl III, 157-158 en 433-434.

(6) E.REUSSENS, Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, XVI, blz.318-323.

daarbuiten zijn geen andere literaire bronnen voorhanden. Het archivalisch materiaal daarentegen, dat voor de beginperiode gapingen vertoont is, wat de XVe eeuw betreft, vrij goed bewaard.

Het belangrijkste gedeelte van deze bronnen is thans bewaard in het Rijksarchief te Hasselt, fonds Kartuizers van Zelem. Hierin vindt men voor de behandelde periode een chartarium van ongeveer 600 stukken op perkament. Het is in elf kartons chronologisch geordend.

Vervolgens liggen er op voornoemd Rijksarchief drie cartularia ter inzage onder de herkenningnummers 14, 15 en 16. De twee oudste, die verreweg de voornaamste zijn, kunnen niet precies gedateerd worden. Uit het watermerk blijkt echter dat zij niet vóór 1385 werden geschreven. Wellicht maakte de eerste kopiïst omstreeks 1406 met het werk een aanvang. Want zowel in nummer 14 als in 15 zijn de eerste oorkonden van elk kapittel van één en dezelfde hand, welke, voortgaande op de datering van het laatste gekopieerd stuk, op het jaartal 1406 duidt. Hieruit volgt dat waarschijnlijk kort vóór 1406 een monnik opdracht kreeg al de voorhanden charters in topografische volgorde af te schrijven. Nadien zijn de op die manier ontstane kapitfels door een tiental verschillende handen chronologisch aangevuld geworden. Elke oorkonde is voorafgegaan door een titel, waarin haar inhoud bondig wordt weergegeven. Af en toe vindt men akten, die het klooster niet rechtstreeks aangingen. In dit geval be-

treffen het oudere stukken, die bij de overdrachten verkregen werden. Verschillende oorkonden werden naderhand geschrapt. In margine staat dan vacat, wat er op wijst dat bedoelde oorkonden op een of andere wijze verdwenen. De laatste oorkonden uit de voornoemde cartularia, die men met veel minder zorg inschreef, klimmen tot de XVIIe eeuw op. Geen enkele kopiïst uit de beide cartularia is bij name bekend.

Cartularium nummer 14 (1), dat pas bij het eind der XVIIIe eeuw in bruin lederen band werd ingebonden, telt 212 folio's op papier in quarto. Vooraan bevindt zich een register van veel latere datum. De indeling ervan is als volgt:

f.1-f.34: Primo de bonis erga capitulum Leodiensis.

f.35-f.48v.: Littera de bonis acquisitis erga dominum Arnoldum de Zelck et filios eius.

f.49-f.78: Littera Philippi de Berghen, Petri de Londerzeel et de Ranst.

f.79-f.95: Raes de Malevia.

f.97-f.156v.: Diversa in Zelck.

f.158-f.162: De molendina in Zelck.

f.164-f.176: Littera de bonis in Webbecom, Assent, Waanrode, Bets, Thienen etc.

f.176v.-f.187: Littera de bonis in Diest, Sichein, Meerhout.

f.190-f.212: Littera bonorum in Aerschot, Rillaer, Betekom, Langdorp.

---

(1) R.A.H., Fonds Kartuizerklooster te Zelem, nr 14.

Cartularium nummer 15 (1), in bruin lederen XVIIIe eeuwse band, bevat 110 folio's op papier in quarto. Aan de rand van folio 1 r. is een index ingeplakt van 1607. Daarop volgt in oude foliëring:

f.1-f.3: Kopie van de stichtingsakte en de goedkeuring ervan door de pastoor van Zelem, de bisschop van Luik en de graaf van Loon.

f.40-f.45v.: Eigendomstitels van goederen en inkomsten in Heusden en Tessenderlo.

f.47-f.52: Eigendomstitels van goederen en inkomsten in Donk, Herk, Lummen en Rijkhoven.

f.54-f.67v.: Eigendomstitels van goederen en inkomsten in Kortesseem en Luik.

f.70-f.75: Eigendomstitels van goederen en inkomsten in Holland en Zeeland.

f.78-f.88: Privilegiebrieven en oorkonden betreffende de organisatie.

f.90-f.108: Varia.

Ten slotte berust er op het Rijksarchief te Hasselt een derde cartularium (1) van veel latere datum. In de beginne betroffen het slechts losse kopieën, die nadien gemakshalve ingebonden werden. Het eerste gedeelte is waarschijnlijk

-----

(1) R.A.H., Fonds Kartuizerklooster te Zelem, nr 15.

(2) R.A.H., Fonds Kartuizerklooster te Zelem, nr 16.

gekopieerd op het einde van de XVe of in het begin van de XVIe eeuw. Vanaf folio 84 volgen enkele stukken, gedeeltelijk uit de XVIIe of de XVIIIe eeuw. De inhoud brengt voor de periode, die ons aanbelangt, niets nieuws bij: zowel de hierin afgeschreven privilegie - als de schenkingsbrieven zijn in de bovengenoemde cartularia terug te vinden.

De bescheiden, die in het Stadsarchief te Diest (1) en het Archief van het Aartsbisdom Mechelen (2) berusten, kwamen het Chartarium van Hasselt enigszins aanvullen. De eerste depot bewaart een 30 tal oorkonden; te Mechelen in het fonds der Kartuziers berusten verscheidene schenkingsakten en enkele testamentaire beschikkingen.

Wie wil nagaan welke monniken tot een bepaald klooster behoord hebben, heeft als voornaamste bron het obituarium. Jammer genoeg is het obituarium van het convent van Zelem niet bewaard gebleven. Dit gemis kon echter door de jaarlijkse cartae van het generaal kapittel tendele goed gemaakt worden. Die kapittelverslagen bevatten niet enkel de lijsten van de overleden monniken, conversen en donaten, maar behelzen ook nieuwe ordonnanties, vermaningen en troostwoorden. Voor de jaren 1416-1422 was het mogelijk uit een

-----
(1) S.A.D., Fonds Kartuzierklooster te Zelem.

(2) A.A.M., Fonds Kartuziers.

handschrift van het Kartuizerklooster van Herne bedoelde berichten op te diepen (1). Overigens mochten wij dankbaar gebruik maken van een volledig manuscript, waarvan de heer H.J.J.Scholtens ons een volledige kopie ter inzage afstond (2).

Aan de hand van een handschriftenkataloog, die omstreeks 1540 door een monnik van Rooklooster werd overgeschreven en waarin de opsteller boeken van verschillende bibliotheken, waaronder deze van Zelem, heeft bijeengebracht, was het ook mogelijk gegevens over de Sint-Jansbibliotheek te verzamelen (3). Klarheidshalve werd de beschrijving hiervan echter in het laatste hoofdstuk ondergebracht.

Deze monografie over het Kartuizerklooster te Zelem, hierdoor verantwoord, wil een bijdrage leveren tot het ontstaan en de ontwikkeling van het convent. Daarom zal een eerste hoofdstuk gewijd zijn aan de stichting van het klooster. Hier volstaat het niet na te vorsen, wanneer de stichting

---

(1) BRUSSEL, Koninklijke bibliotheek, hs. nr II, 1959.

(2) Het oorspronkelijk manuscript bevindt zich op het Archief van de Grande Chartreuse, A-V, nr 74a.

(3) Het originele handschrift is thans het bezit van de NATIONALBIBLIOTHEK TE WENEN. Dit werd echter zelf niet ingezien; wel mochten wij gebruik maken van een nauwkeurige fotocopie, die ons Zeereerwaarde Heer PROF. DR. J.M. DE SMET met de meeste bereidwilligheid doorgaf.

plaatsgreep en van wie het initiatief daartoe uitging. Ook moet men oog hebben voor een aantal juridische bezwaren welke vooraf dienden overwonnen te worden. Pas daarna kan het klooster als gevestigd beschouwd worden. Meteen kon men er aan denken de economische uitbreiding onder ogen te nemen. Het opvallend tekort aan inkomsten bij de beginperiode is duidelijk merkbaar. Dank zij de groei van de lekengiften en de legaties van de intredende postulanten werd nochtans geleidelijk aan een vast en toereikend inkomen verworven dat tendele gelegen was in de opbrengst van het eigen landbouwbedrijf, de huurgelden, de erf- en lijfrenten (2de hoofdstuk).

Ook aan roepingen ontbrak het niet. De aard van die roepingen bepaalde de geest van het convent : enerzijds goede jongelingen, anderzijds academisch gevormden. Na het nogiciaat kreeg ieder een ambt in het klooster toegewezen. Enkelen onder hen werden belast met het bestuur van het convent, anderen dienden in ordeverband als initiator of als bestuurder elders het kloosterleven te bevorderen. Bij uitzondering lieten sommige monniken zich zelfs met vreemde congregatiën in of speeldeneen niet onaanzienlijke rol in het publieke leven (3de hoofdstuk).

In het laatste hoofdstuk handelen wij over de geschiedenis van de kloosterbibliotheek. Wat er van geweten is, is niet van die aard om er hoog mee op te lopen: zoals

in alle Kartuizerconventen was de interesse voor vrome lectuur doorslaggevend.

Wij danken de Zeereerwaarde Heer Professor J.M. DE SMET, onze promotor, voor de leiding en de welwillendheid, waarmee hij ons behulpzaam was. Ook betuigen wij onze dank aan alle Professoren, die onbaatzuchtig tot onze vorming hebben bijgedragen. Tevens kunnen wij niet nalaten de hulpvaardigheid van Mr. H.J.J. SCHOLTENS en de vriendelijkheid, die wij op al de bibliotheken en archieven mochten ondervinden, in herinnering te brengen.

B I B L I O G R A F I E

BRONNEN

A. Archiefbronnen

- DIEST, Stadsarchief, Fonds Kartuizerklooster van Zelem.
HASSELT, Rijksarchief, Fonds Kartuizerklooster van Zelem.
MECHELEN, Archief van het Aartsbisdom, Fonds Kartuizers.

B. Literaire bronnen

- BRUSSEL, Koninklijke bibliotheek, handschriften II,
1959 (cat.3851): Capitula generalia cartusiae
(1416-1442)
4051-4068 (cat.3856): Miscellanea de Wal.
5764 (cat.3860): Historia Cartusie Bruxellensis
(VOET-TOURNEUR).

WERKEN

- ACQUOY J., Het klooster te Windesheim en zijn invloed,
III dln, Utrecht, 1875-1880.
BEELTSEN A.-AMMONIUS J., Chronique de la Chartreuse de la
Chapelle d'Hérines-lez-Enghien, uitg.E.LAMALLE, Leu-
ven, 1932, XLV-253 blz.
BORGNET A., B.Alberti Magni, Ratisbonensis episcopi, ordinis
praedicatorum, opera omnia, XXXVIII dln, Parijs, 1890-1899.
BRUGMAN J., Het leven der H.Lidwina, uitg.G.A.MEYER, Nijmegen,
1895, 43 blz.

- COENS M., Une Passio S. Apolloniae inédite suivie d'un miracle en Bourgogne, in Analecta Bollandiana, LXX, Brussel, 1952, blz.138-159.
- DARIS J., Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XVe siècle, Luik, 1887, XXVI-712 blz.
- IDEM., Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XIIIe et XIVe siècle, Luik, 1891, XVII-710blz.
- DE DYNTER E., Chronique des Ducs de Brabant, uitg.P.F.X.DE RAM, d.III, Brussel, 1857.
- DE GHELLINCK J., Les catalogues des Bibliothèques Médiévales chez les Chartreux et un guide de lectures spirituelles, in Revue d'ascétique et de mystique, XXV, Toulouse, 1949, blz.188-202.
- DELVAUX H., Het Kartuizerklooster "Sint Katharina" op het Kiel bij Antwerpen (+ 1323-1542), 1956, 152 blz. (Dactylografie).
- DE MEYER A.- DE SMET J.W., Guigo's "Consuetudines" van de eerste Kartuizers, in Mededelingen van de Kon.Vl.Ak. kl.Letteren, XIII,6, Antwerpen, 1951, 99 blz.
- D'HOOP A., Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant, d.IV, Brussel, 1929.
- DOORLANT P., Chronicon Cartusiense, Keulen, 1608, XII-168-485blz.
- DU BOIS D., Het oude Diest, Diest, 1934, 260 blz.
- DUCHESNE L., Le Liber Pontificalis, III dln, Parijs, 1886, 1892 en 1957.

- GASPAR C.-LYNA F., Les Principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque royale de Belgique, d.I, Parijs, 1937, blz.259-266.
- GOOVAERTS L., Ecrivains savants et artistes de l'O. de Prémontré, d.II, Brussel, 1902.
- HAUVETTE H., Boccace, Etude Biographique et Littéraire, Parijs, 1914, XII-507 blz.
- HUIZINGA F., Herfsttij der Middeleeuwen, Haarlem, 1941, XI-537 blz.
- HURTER H., Nomenclator literarius theologiae Catholicae, d.I en II, Innsbruck, 1926, 1906.
- KOETSCHAU P., De Principiis, in Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Drei Jahrhunderte, Leipzig, 1913, 423 blz.
- LE COUTEULX C., Annales Ordinis Cartusienensis ab anno 1084 ad annum 1429, 8 dln., Montreuil, 1887-1891.
- LEFEBVRE F., Saint Bruno et l'ordre des Chartreux, d.I, Parijs, 1883, XL-603 blz.
- LEHMANN P., Bücherliebe und Bücherpflege bei den Karthäusern, in Miscellanea Ehrle, V, Rome, 1924, blz.364-389.
- MEINSMA K.O., Middeleeuwse Bibliotheken, Zutphen, 1903, VII-317 blz.
- MONGET C., La chartreuse de Dijon d'après les documents des archives de Bourgogne, d.II, Montroeil, 1901, 456 blz.

- ° PETREIUS F.P., Bibliotheca Cartusiana, Keulen, 1609, 16-310 blz.
- ° PIL. A.E., Ben geschiedenis van het Kartuizerconvent "Onze Lieve Vrouw van Gratie" te Scheut en binnen Brussel, 1954, XVI-359 blz. (Dactylografie).
- PINCHART A., Archives des arts, sciences et lettres, III dln, Gent, 1960-1881.
- PLANCKE R.L., Middeleeuwse inventarissen van Belgische Klooster bibliotheken, in De Gulden Passer, XXVI, Antwerpen, 1948, blz. 237-252
- PIRENNE H., Histoire de Belgique, d.II, Brussel, 1908, X-509 blz
- ° PRIMIS F., De kloosterslotbeweging in Brabant in de XVe eeuw, in Mededelingen van de Kon.Vl.Ak., kl Letteren, VI, Antwerpen, 1944, 34 blz.
- ° QUETIF J.-ECHARD J., Scriptores ordinis praedicatorum--, II dln, Parijs, 1719-1721.
- ° RAISSIUS A., Origines Cartusiarum Belgii, Dowai, 1632, 15-172 blz
- RAYMAEKERS J., Historische Oogslag op het voormalige Karthuizerklooster te Zeelhem, Brussel, 1863, 67 blz.
- RAMAEKERS J., Revue Historique de la commune de Zeelhem, Mechelen a.Maas, 1889, 104 blz.
- REUSENS E., Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, d.XVI, Leuven-Brussel, blz. 318-323.
- ° IDEM, Chronique de la chartreuse de Louvain depuis sa fondation en 1498 jusqu'à l'année 1525, in A.S.H.B., XIV, Leuven, 1877, blz. 228-273.

- IDEM., Matriale de l'Université de Louvain, I, Brussel,
1903, XXVIII-423 blz.
- o SCHOLTENS H.J.J., Bijdrage tot de geschiedenis van het voor-
malige Kartuizerklooster buiten Delft, in H.B., XLIX,
Haarlem, 1932, blz.321-367.
- o IDEM., Het Kartuizerklooster "Dal van Gracien" buiten Brugge,
in A.S.E.B., LXXXIII, Brugge, 1940, blz.133-201.
- o IDEM., De Kartuizers bij Geertruidenberg, in B.B., XVIII,
Tilburg, 1941, blz.10-122.
- o IDEM., De Kartuizers buiten 's Hertogenbosch, in B.B., XVI,
Tilburg, 1939, blz.25-82, 143-204.
- o IDEM., De Kartuizers bij Zierikzee, in H.B., LIII, Haarlem,
1936, blz.166-226.
- o IDEM., Necrologie van het Kartuizerconvent van Monnikhuizen,
in A.G.A.H., LXXII, Utrecht, 1948, blz.10-124.
- o IDEM., Necrologie van de Utrechtse Kartuizers, in A.G.A.U.,
LXXI, Utrecht, 1947, blz.97-150.
- o IDEM., Het voormalige Kartuizerklooster bij Amsterdam, in
H.B., LIV, Haarlem, 1937, blz.1-87.
- o IDEM., De voormalige Kartuizerkloosters hier te Lande. Hun
bouw en inrichting, in Het Gildeboek, XXIII, Leiden,
1940, blz.33-37.
- IDEM., De Kartuizer Pieter Dorlant, in O.G.E., IX, Antwerpen,
1935, blz.190-197 en XXVI, 1952, blz.281-300.
- IDEM., Gozewijn Comhair, Karthuizer en Bisschop van Ysland,
in A.G.A.U., LII, Utrecht, 1926, blz.101-173.

- IDEM., Jan van Brederode, convers der Karthuizers bij Diest, in H.T., III, Tilburg, 1924, blz.8-29.
- IDEM., De litteraire nalatenschap van de Kartuizers in de Nederlanden, in O.G.M., XXV, Antwerpen, 1951, blz.9-53.
- SBARALEA J., Supplementum et castigatio scriptores trium ordinum S.Francisci---, III dln, Rome, 1908-1936.
- SCHNEIDER C., Die Kölner Kartause van ihrer Gründung bis zum Ausgang des Mittelalters, Bonn 1932, XIV-110 blz.
- SMET P., Vita S.Beggae, in Acta Sancti Belgii selecta, V, 1789, blz.70-125.
- SMOLDERS P., Retraite-huisjes van Edellieden in het Kartuizerklooster te Zeelhem, Hougaerde, 1923, 5 blz.
- Statuta et privilegia ordinis Cartusiensis, Basel, 1510, in folio.
- STOELEN A., De Eucharistische evolutie van de oude Kartuizersliturgie, Antwerpen, 1946, blz.102-131.
- THOMPSON E.M., The Carthusian Order in England, Londen, 1930, X-550 blz.
- VAN DEN GHEYN J., Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque royale de Bruxelles, XII dln, Brussel, 1901-1927.
- VAN GORRICHEM H., Chronicon Diestense, uitg.F.J.RAYMAEKERS, in Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire, d.II, Brussel 1861, blz.393-444.
- VAN LANTSCHOOT P., De oude akkermaten der provinciën West- en Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg en Brabant in nieuwe herleid en wederkeerigheid, Gent, 1884, IV-191 blz.

- VAN MIERLO S.J., Een Kataloog van handschriften in Nederlandse Bibliotheken uit 1487, in O.G.E., II, Antwerpen, 1928, blz.275-303.
- IDEM., De Anonymi uit den Katalogus van handschriften van Rooklooster, in O.G.E., IV, Antwerpen, 1930, blz. 84-102 en 316-357.
- IDEM., Hadewych . Brieven opnieuw uitgegeven, II dln, Brussel-Antwerpen-Gent-Leuven, 1947.
- IDEM., Hadewych Visioenen opnieuw uitgegeven, II dln, Leuven, 1924-1925.
- VAN OUTRYVE d'YDEWALLE S., De Kartuize Sint-Anna-Ter-Woestijne (1350-1792), Brussel-Brugge, 1945, 362 blz.
- VAN WEDDINGEN R., Oude maten en gewichten eertijds te Diest en omstreken in gebruik, in Jaarboek van de Diesterse kunstkring, Zoutleeuw, 1931, blz.59-60.
- VERSCHUEREN R., De Bibliotheek der Kartuizers van S.Sap- phia te Vught, in H.T., XIV, Tilburg, blz.372-402 en XV, Tilburg, blz.7-58.
- WILW J., Matricula de l'université de Louvain, d.II, Brussel, 1946, 504 blz.

A F K O R T I N G E N

- A.A.M. : Archief van het Aartsbisdom Mechelen.
- A.G.A.U.: Het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbis-
dom Utrecht.
- A.S.: Acta Sanctorum.
- A.S.E.B.: Analectes pour servir à l'histoire ecclésiasti-
que de Belgique.
- A.S.H.B.: Annales de la Société d'Emulstion de Bruges.
- B.B.: Bossche Bijdragen.
- C.C.G.: Cartae capituli generalis.
- H.B.: Haarlemse Bijdragen.
- H.T.: Historisch Tijdschrift.
- O.G.E.: Ons Geestelijk Erf.
- P.L.: Patrologia Latina.
- R.A.H.: Rijksarchief Hasselt.
- S.A.D. : Stadsarchief Diest.

EERSTE HOOFDSTUK : DE STICHTING VAN HET KLOOSTER.

=====

Alhoewel de Kartuizerorde reeds in 1084 tot stand was gekomen, verscheen zij pas bij het begin van de XIVE eeuw in de Nederlanden. Dat er vóór die tijd in de Nederlanden geen enkel Kartuizerklooster werd gesticht, is wellicht aan de grote werkkracht van de Cisterciënzers te wijten. Toen verscheidene kloosterorden echter omstreeks 1300 in verval raakten en vooral de Cisterciënzers verslapping kenden, werden er op Nederlandse bodem Kartuizerkloosters opgericht (1). De eerste stichting was die van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Capellen te Herne bij Edingen in 1314 (2). Daarna volgden in 1318 Genadedal te Brugge (3) en omstreeks 1323 Sint-Katharina op het Kiel bij Antwerpen (4). Enkele

-----

(1) Algemene Geschiedenis van de Nederlanden, III (1951), blz.425.

(2) Zie A.BEELTSEN-J.AMMONIUS, Chronique de la Chartreuse de la Chapelle d'Hérines lez Enghien, uitg.E.LAMALLE, Leuven, 1932, XLV-253 blz.

(3) H.J.J.SCHOLTENS, Het Kartuizerklooster dal van Graciën buiten Brugge in A.S.E.B., LXXXIII, Brugge, 1940-1946, blz. 133-201.

(4) Cfr. P.J.GOETSCHALCKX, 't Klooster der Karthuizers op 't Kiel, in Bijdragen tot de Geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant, VI, Ekeren-Donk, 1907, blz.15-69; F.PRIMS, Geschiedenis van het Kiel, Antwerpen, 1938, 133 blz. en H.DELVAUX, Het Kartuizerklooster "Sint Katharina" op het Kiel bij Antwerpen (+ 1323-1542), Leuven, 1956, 152 blz. (Dactylografie).

jaren later kwam het Sint-Jansklooster te Zelem bij Diest tot stand.

De datum van de stichting en de stichters van het Zelemse Kartuizerklooster zijn voldoende bekend. Alle historici, die de stichtingsoorkonde hebben ingezien, laten de geschiedenis van het convent op 1 februari 1329 (n.s.) beginnen. Uit vernoemde oorkonde besluit men ook eensgezind dat Gerard, heer van Diest, en diens echtgenote Johanna van Vlaanderen, die de fundatiegoederen zullen overdragen, als de stichters dienen beschouwd te worden.

Toch is het niet verantwoord het alleen hierbij te laten. Men moet trachten op te klimmen tot de allereerste voorbereidende werkzaamheden om uit te maken welke weg er bij de nieuwe kloosterstichting gevolgd werd. Hieruit blijkt dat ook het initiatief uitging van Gerard van Diest.

De Kartuizerorde is bij de stichting natuurlijk zelf betrokken. Niet zodra was zij van de stichtingsplannen op de hoogte gebracht, of zij liet instructies worden aan twee prioren van andere Kartuizerhuizen, die met de stichting belast werden.

Tenslotte diende men ook met de parochie Zelem rekening te houden, onder welke rechtsmacht het klooster zou ressorteren. Voor die problemen van kerkelijke organisatie werd er reeds bij de overdracht van de stichtingsgoederen een oplossing gevonden.

Daar geen andere belanghebbende personen of instellingen, de Kartuizerorde medegerekend, nadien nog ingegrepen hebben, mag men de 1ste februari 1329 als de definitieve stichtingsdatum beschouwen. Met de materiële uitbouw begon men trouwens onmiddellijk en reeds kort nadien kwamen de eerste monniken te Zelem aan.

§ 1. DE VOORBEREIDSELEN TOT DE STICHTING.

De oudste akte, die op het Kartuizerklooster te Zelem betrekking heeft, dateert van 11 december 1328. In deze oorkonde geeft Aymon d'Aosta, prior-generaal van de Kartuizers, de Kartuizerprioren van Herne en Antwerpen de bevoegdheid om de stichtingsmaatregelen te Zelem te treffen (1).

Zoals uit haar inleidende formulering blijkt, waren er echter aan die machtiging reeds voorbereidende werkzaamheden voorafgegaan. De prior-generaal immers diende de oversten van Herne en Antwerpen slechts van antwoord op een schrijven, waarin deze laatsten het stichtingsplan van Gerard van Diest en Jan van Rackenhoven hadden bekend gemaakt (2). Hieruit volgt dat niet de orde het initiatief tot de stichting heeft genomen, maar wel de stichters zelf, die de bestaande Kartuizerkloosters hier te lande van hun opzet op de hoogte brachten. Op hun beurt deelden deze conventen dan de plannen van de stichters aan de Grande Chartreuse schriftelijk mede.

-----

(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 1 (11 december, 1328).

(2) Ibid.: " Cum manifeste [nos frater Haymo et capitulum generale] per vestras patentis litteras intellexerimus et expresse, quod dominus de Diest et dominus Johannes de Rackenhove milites --- habeant voluntatem fundandi unam domum ---".

Ofschoon hiermee de weg gekend is, die er bij de stichtingsvoorbereidingen te Zelem gevolgd werd, is het niet gemakkelijk ter zake veel meer te weten te komen en blijven er nog verschillende duistere punten onopgehelderd. Vooreerst wat betreft de personen, die onmiddellijk tot de stichting bijdroegen, verkeert men in onzekerheid over de rol van ridder Jan van Rachenhove. Volgens een XVIIe eeuwse kroniek van Diest zou deze laatste naast Gerard van Diest als stichter zijn opgetreden (1). Zonder twijfel heeft de samensteller van het Chronicon Diestense zich laten leiden door het schrijven van de prior-generaal, die beiden als ontwerpers van het stichtingsplan voorstelt. In de latere oprichtingsbrief (2) komt Jan van Rachenhove bij de uitvoering van dit plan nergens ter sprake en mag men hem als dusdanig ook niet de titel van fundator geven. Wellicht heeft hij het opzet van Gerard van Diest enkel gesteund. Alléén Gerard en diens tweede echtgenote Johanna van Vlaanderen, die de fundatiegoederen aan het convent van Zelem schonken, dienen als eigenlijke stichters te worden beschouwd.

---

(1) F.J.RAYMAEKERS, Chronicon Diestense, blz.406:
"Hic [Gerardus] de virtute in virtutem procedens --- cum domino Johanne de Raetshoven milite monasterium religiosi et devoti ordinis Carthusiensis in Zeelhem fundavit".

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 1 (1 februari, 1329, n.s.).

Wat die vooraanstaande familie uit Diest heeft be-
zield, toen zij het plan opvatte een convent in de nabijheid
op te richten, kon met meer zekerheid worden ragegaan. Vol-
gens de oudste oorkonde wilden beide echtelingen met het
oog op het hiernaamaals, zekere verdiensten verwerven en al-
zo hun zielezaligheid bevorderen (1). Dēzelfde gedachte
vindt men trouwens ook in de stichtingsakte geformuleerd.
Hier hebben Gerard van Diest en zijn echtgenote Johanna van
Vlaanderen eenwige persoonlijke belangen : de bewerking van
hun eigen zieleheil, van hun ouders en vrienden alsmede van
Maria van Loon, eerste vrouw van Gerard, die in 1325 over-
leed (2). Voor de diepe vroomheid van de heer uit Diest
pleiten ook de oprichting van een kapittel in de Sint-Jans-
kerk te Diest en de stichting van een kapel te Webbekom bij
Halen (3).

Toen de gedachte aan een kloosterstichting tot vol-
le rijpheid gekomen was, deed Gerard van Diest beroep op de

-----

(1) Ibid., karton 1 (11 december, 1328): "Cum---intellexerimus et expresse, quod dominus de Diest --- propter suarum remedium animarum et salutem --- habeant voluntatem---".

(2) Ibid., karton 1 (1 februari, 1329, n.s.): "Praefati nobiles / dominus de Diest et domina Johanna de Flandria / volentes et cupientes animis suis, parentum suorum et amicorum ac dominae Mariae pie memoriae, dominae de Diest salubriter providere, --- dederunt---".

(3) F.J.RAYMAEKERS, Chronicon Diestense, blz.405: "Hic Gerardus --- fundavit capitulum ecclesiae Sancti Johannis Baptiste ad campos anno+domini 1297 in junio---, fundavitque etiam capellam clericorum nostre Domine ad vineas extra Diest sub parochia de Webbecom anno 1323---".

Kartuizers. Dat zijn keuze op de Kartuizers viel, was misschien te wijten aan de faam en de achting, die zij overal genoten (1). Meer bepaald moet het Kartuizerklooster op het Kiel te Antwerpen bij hem aanstekelijk gewerkt hebben. Immers sedert Gerard in 1296 naast heer van Diest ook kastelein van Antwerpen was geworden (2), vertoefde hij uit hoofde van die functie meermalen in de Scheldestad en was hij als dusdanig ook getuige van het ontstaan en de eerste jaren van het sint-Katharinaklooster te Antwerpen.

Waarin de betrekkingen van Gerard met het Kartuizerconvent op het Kiel bestonden, waar de prior-generaal in zijn schrijven onrechtstreeks op doelt, kon niet achterhaald worden. Het is echter duidelijk, dat de heer van Diest de prior van Sint-Katharina op een of andere manier op de hoogte van zijn plannen heeft gebracht. Samen met de prior van het Kartuizerklooster te Herne heeft deze dan Aymon d'Aosta, de prior-generaal te Grenoble, van de plannen van Gerard in kennis gesteld.

Zoals hierboven opgemerkt werd, gaf Aymon de 11 december 1328 bescheid aan beide oversten. Tevreden liet hij

---

(1) J. ~~G.~~ ACQUOY, Het klooster te Windesheim en zijn invloed, I, blz.9 en II, blz.334.

(2) F. PRIMIS, Geschiedenis van Antwerpen, boek 1, Politische en Economische orde, blz.71 en blz.114.

hij zich uit over het tweevoudig opzet van de heer uit Diest: de stichting van een Kartuizerklooster op een daartoe geschikt terrein en de zorg voor de nodige bezittingen en renten (1). Toch werd Gerards voorstel niet zonder meer aangenomen. Eerst moest men nagaan in hoever zijn plannen konden worden aangenomen. Daarom werden beide prioren verzocht zich perwoonlijk naar Gerard te begeven om zich ter plaatse van de gronden en jaargelden te vergewissen en te onderzoeken of de terreinen aan het eenzaamheidsideaal van de orde beantwoordden. Indien zij oordeelden, dat de aangeboden goederen in de behoeften van een volledig convent konden voorzien, mochten zij die in naam van de prior-generaal aanvaarden (2).

Of Gerard de commissarissen van de orde de keuze tussen verschillende plaatsen heeft gelaten, blijkt niet uit de bronnen. Hoe ook, de onontgonnen en rustige Sint-Jansberg ten zuiden van het dorp Zelem, even buiten Diest

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (11 december, 1328) : "Cum manifeste per vestras patentes litteras intellexerimus et expresse, quod viri nobiles --- habeant voluntatem fundandi unam domum pro uno conventu de ordine nostro in loco ad hoc idoneo et opportuno, aedificia requisita construendi, possessiones et redditus sufficientes dandi---".

(2) Ibid.: "Vobis praedictis prioribus --- committimus et mandamus quatenus ad dictos dominos et nobiles personaliter accedatis et audita eorum intentione in praemissis vivisque et consideratis bonis et redditibus ab ipsis oblatis, loci deserti congruitate --- si vobis plenarie constiterit illa posse sufficere pro una domo et pleno conventu cum effectu debito --- damus vobis potestatem omnia ut praedictum est recipiendi et acceptandi nomine nostro ---".

gelegen, heeft zonder twijfel een gunstige indruk op hen gemaakt, daar de overdracht van de stichtingsgoederen reeds in het begin van het volgende jaar plaatsgreep.

§ 2. DE STICHTING VAN HET CONVENT EN HET BEGINNEND KLOOSTERLEVEN.

De eigenlijke stichtingsbrief dateert van 1 februari 1329 (N.S.). Ten overstaan van de gemachtigde prioren, Hendrik van het Kartuizerklooster van Antwerpen en Jan van Boe-chout uit het convent van Herne, verklaarden Gerard en diens echtgenote akkoord te gaan met de schenkingsakte, die zij in het bijzijn van een notaris en van getuigen in hun slotkapel te Diest met hun zegel bekrachtigden. Vooreerst begiftigden zij de Kartuizers met vier bunder land, die gelegen waren in de parochie Zelem tussen de parochiekerk en de wijnberg van de heer van Diest. Op dat stuk grond zouden de kloostergebouwen verrijzen. Bovendien kregen zij bij de Demer anderhalve bunder weiland, gelegen tussen Zelem en het gehucht Gennepe, tendele "Haverstopele" en "Vronabeempt" genoemd. Tot onderhoud van de kloosterlingen en ter bekostiging van de bouwwerken ontvingen de Kartuizers 30 pond oude grote tornoois en 40 mud graan. Die jaarrente, die van Gerards eerste vrouw Maria van Loon afkomstig was, kwam voort van de molen en andere goederen in Herk gele-

gen (1). De overdracht van dit inkomen werd in 1335 door Maria's broeder Lodewijk, graaf van Loon en Ciney, goedgekeurd (2). Ingaande op het verlangen van beide echtelingen gaf men aan het klooster de naam Sint-Jansdal (3). Spoedig echter werd het convent eenvoudigweg Sint-Jan genoemd.

-----

(1) Ibid., karton 1 (1 februari, 1329, n.s.): "Praefati nobiles / Gerardus de Diest et domina Johanna de Flandria ejus conjux / --- dedeunt, cesserunt et donaverunt donatione inter vivos pure propter Deum et in puram elemosynam --- quatuor bonaria terrae / acientia in una petia in dicta parochia, inter ecclesiam de Zeelhem ex una parte et vineam praedictorum nobilium ex altera, ut dictum claustrum in ea terra aedificetur et construatur. Item bonarium unum cum dimidio bonario vel circiter prati jacentes in principio pratorum jacentium inter Zeelhem et Ghenepe in una petia tendente per medium dicti prati, quod pratum partim dicitur Haverstoppele et partim Vronabeempt, et jacet ibidem prope Temeram ---. Item XL modios siliginis mensurae Diestensis et XXX libras nigrorum grossorum turonensium --- annui et perpetui redditus, quos usque nunc habuerunt dicti conjuges jure haereditario in Herke ad molendina et redditus nobilis viri domini comites Bossensis --- ad opus aedificationis claustrum praedicti et fratrum ejusdem".

(2) Ibid., karton 1 ((6 december, 1335): "Nos Ludovicus, comes de Los et de Chyney, notum facimus --- quod nos cessionem seu donationem --- per nobilem dominum Gerardum, dominum de Diest --- ac dominam Johannem de Flandria ejus conjugem ---, videlicet quadraginta modios siliginis et triginta libras nigrorum grossorum turonensium ---, laudamus et ratificamus."

(3) Ibid., karton 1 (1 februari, 1329, n.s.): "--- quod claustrum vallis sanctae Johannis Baptistae voluerunt nuncupari".

Behalve de stichters en de orde zelf was er bij de stichting nog een derde instelling betrokken: het convent had af te rekenen met de parochie Zelem, onder wier rechtsmacht het nieuwe klooster ressorteerde. Hiervoor werd er vrij vlug een oplossing gevonden. Reeds op dezelfde dag dat de overdracht der stichtingsgoederen geschied was, stelden de commissarissen der orde zich in verbinding met de pastoor van Zelem, die hun verzoek om aldaar een klooster met kerk te bouwen onmiddellijk inwilligde. Bovendien mochten zij alles ondernemen wat hun geschikt leek, mits de parochiale rechten gevrijwaard zouden blijven (1).

Op 17 juni van hetzelfde jaar bekrachtigde Adolf van Mark, bisschop van Luik, deze toelating en lichtte de rechten van de Kartuziers nader toe. Buiten het onderhoud van hun orderegel mochten zij hierbij de Heer dienen, een kerk, een klok en een kerkhof in gebruik nemen, alsook gelovigen opnemen, die op dit kerkhof een begraafplaats konden uitkiezen (2). Aan wie de opbrengt van de funeralia tendeel viel,

-----
(1) Ibid.,: "Praefatus investitus dedit libere et concessit fratribus praedictis et fratribus claustrum praedicti plenam et liberam potestatem in dicta sua parochia de Zeelhem --- aedificandi et construendi claustrum unum cum ecclesia et faciendi omnia et singula quae ad opus dicti claustrum visa fuerunt oportuna, salvo tamen semper jure ecclesiae suae praedictae---".

(2) Ibid., kanton 1 (17 juni, 1329): "Eapropter in Christo, filii carissimi, vobis et successoribus vestris concedimus --- perpetuis temporibus maneatis et inibi valeatis cum omnibus juribus et rebus vobis collatis, juxta statuta et consuetudines vestri ordinis, Domino famulari, habere ecclesiam, campanam, cymiterium et christi fideles qui ad ipsum suam sepulturam eligerint recipere".

wordt niet gezegd. Wellicht kwamen deze aan de Kartuizers toe, waarvoor het klooster, krachtens een latere overeenkomst, een kleine jaarrente moest betalen (1).

Enkele dagen na de bekrachtiging van het kerkelijk verdrag door Adolf van Mark, werd op 24 juni 1329, het pas aangelegde Kartuizerkerkhof door Herman, suffragaanbischop van Luik, gewijd. Bij die gelegenheid schonk hij een aflaat van 30 dagen aan al degenen, die een mis bijwoonden of zouden bijwonen en aan al de weldoeners een aflaat van 40 dagen (2).

Hiermee kan de periode van de besprekingen als beëindigd worden beschouwd. Van verdere onderhandelingen met eventuele belanghebbenden is er nergens sprake. Zelf bracht de Kartuizerorde de stichting niet meer in het gedrang. Immers het later algemeen geworden gebruik, waarbij een nieuw Kartuizerconvent eerst een proeftijd moest doormaken onder leiding van een rector tot aan zijn officiële opname door de orde (3), was nog niet van kracht. In de verordeningen

-----
(1) Ibid., karton 9 (14 juli, 1458).

(2) Ibid., karton 1 (24 juni, 1329): "Hermannus ---. Noveritis quod nos, anno Domini 1329 in die Beati Johannis Baptistae, consecravimus cemiterium seu atrium loci domus et conventus fratrum ordinis Carthusiensis, siti in parochia de Zeelhem juxta Diest, conferentes et concedentes omnibus vere poenitentibus qui in missis in dicto loco intererunt aut interfuerunt totiens quotiens XXX dies; qui vero fratribus dictis manus perrexerint --- totiens quotiens XL dies...".

(3) H.J.J. SCHOLTENS, De Kartuizers bij St. Geertruidenberg, in B.B., XVIII (1941), blz. 36.

van de prior-generaal is er nergens sprake van een rector; wel moesten de commissarissen te Zelem alsmede te Geeraardsbergen, waar Jan Ghaylins, raadsheer van de graaf van Vlaanderen, gelijkaardige stichtingsplannen koesterde, na de aaneming van de goederen een prior aanstellen (1). In andere ongeveer gelijktijdig gestichte kloosters, als te Antwerpen (2) en te Herne (3), zijn er trouwens evenmin rectoren bekend. Ook gegevens betreffende de incorporatie door de orde zijn er te Zelem, noch in voornoemde conventen voorhanden. Zoals weer uit de voorschriften van de prior-generaal blijkt, geschiedde de opname van Sint-Jan wellicht bij de aanvaarding van de goederen door de twee gevolmachtigde prioren (4).

Kort na de plechtige overdracht van de stichtingsgoederen, in februari 1329, ging men op de Sint-Jansberg aan het werk.

---

(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (11 december, 1328) : "damus vobis --- auctoritatem instituendi priores in domibus de quibus fit mentio cum a vobis receptae fuerint---".

(2) H.DELVAUX, o.c., blz.36-37.

(3) E.LAMELLE, o.c., blz.23-24.

(4) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (11 december, 1328) : "---si vobis plenarie constiterit illa [bona] posse sufficere --- auctoritate, qua supra, damus vobis potestatem omnia ut praedictum est recipiendi et acceptandi nomine nostro---".

Tot de eerste werkzaamheden behoorden voorzeker de kloosterbouw, welke op het grootst geschonken terrein van de heer uit Diest werd opgetrokken (1). Ofschoon hierover weinig geweten is, bewijst het schrijven van de bisschop van Luik, dat het convent in juni van hetzelfde jaar in aanbouw was (2). Daar de prior en de eerste monniken toen reeds te Zelem vertoefden (3), waren er ~~toen~~ zonder twijfel al enkele cellen in gebruik. Ook moet er al een kapel voor handen geweest zijn (4).

Wanneer en vanwaar de eerste monniken kwamen, is niet met zekerheid te zeggen. Indien de instructies van de prior-generaal echter opgevolgd werden, hebben de commissarissen

-----
(1) Cfr. infra Hfst. I, ^{blz 30} noot 16.

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (17 juni, 1329): "---vobis et successoribus vestris concedimus, quod in loco in quo --- habitationem vestram construere incepistis, perpetuis temporibus maneat ---".

(3) Ibid.: "Adulphus, Dei gratia episcopus --- religiosis viris, priori et conventui sancti Johannis Baptistae ---".

(4) De uitlatingen over het toekennen van aflaten bij het bijwonen der mis, welke een kapel veronderstelt, houden anders geen steek. Cfr. R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, Karton 1 (24 juni, 1329): "---conferentes---omnibus vere paenitentibus, qui in missis in dicto loco intererunt aut interfuerunt ---". De verdere uitbouw van die kloosterbouw ontsnapt ons omzeggens geheel. Enkele uitlatingen tonen aan dat de kloosterbouw grotendeels afhankelijk bleef van het toevallige inkomen. De afwerking van de gebouwen nochtans zou meer dan een eeuw in beslag nemen.

der orde kort na de aanneming van de fundatiegronden en -renten een prior aangesteld (1). In juni 1329 was hij zeker in functie (2). Ofschoon hij nog niet bij naam wordt genoemd, heeft men hier waarschijnlijk te doen met Jan van Meldert, die in het begin van 1331 aan het hoofd van het klooster te Zelem stond (3). Trouwens hij was wel de geschikte persoon om af te rekenen met de moeilijkheden, waarmee een jonge kloosterstichting gewoonlijk te kampen heeft. Hij fungeerde immers reeds als tweede prior te Herne in 1317 (4) en heeft nadien waarschijnlijk ook als prior het klooster te Antwerpen door zijn moeilijke beginperiode heen geholpen (5). Voortgaande op dezelfde verordeningen moet hij in overleg met de commissarissen Zelem met monniken uit verschillende andere kloosters der orde bevolkt hebben (6). Over die monniken is niets geweten; ook hun herkomst blijft in het duister. Wellicht hebben de nabijgelegen kloosters te Herne en te Brugge, die al meer dan 20 jaar bestonden, enige monniken afgestaan.

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (11 december, 1328): "Domus vobis ---auctoritatem instituendi priores in domibus de quibus fit mentio---".

(2) Cfr. infra Hfst. I, ^{blz. 34,} noot 3.

(3) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (24 februari, 1331, n.s.).

(4) E. LAMALLE, o.c., blz. 132.

(5) H. DELVAUX, o.c., blz. 102.

(6) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (11 december, 1328): "Qui priores ---possint vocare in isto exordio secum aliquos monachos de domibus ordinis nostri !!".

Geleidelijk werden ook de nodige zorgen aan het kloosterbudget besteed. Spijts de verordeningen van de Grande Chartreuse was de begindotatie voor 13 monniken niet toereikend. Zoals hieronder aangetoond wordt, duurde het verschillende decennia eer Zelem een voldoende jaarrente voor een volledig convent bereiken zou.

TWEEDE HOOFDSTUK: VESTIGING EN GROEI VAN HET DOMEIN .

=====

Van het begin af stond de kloostereconomie te Zelem in het teken van de armoede en het eenzaamheidsideaal der orde. Zowel om de armoede te bewaren als om de uithuizigheid te voorkomen werden er slechts een bepaald aantal monniken toegelaten, die van de opbrengst van de fundatiegoederen moesten kunnen bestaan (1).

Deze stelregel was niet nieuw. Hij werd reeds door Guigo, de vijfde prior van de Grande Chartreuse, in zijn Consuetudines uitgewerkt. De middelen, die bij de verwezenlijking van dit plan dienden aangewend, werden echter na enkele eeuwen gewijzigd. Zo verloor het inkomen, dat volgens Guigo slechts door de eigen arbeid van 16 lekebroeders (2) kon verzekerd worden, zijn oorspronkelijke betekenis. Tal van goederen werden immers in de XVe eeuw te Zelem verpacht, waardoor het aantal conversen en donaten aanzienlijk verminderde (3). Ook de giften, waarop overeenkomstig

(1) Die gedachte vindt men reeds geformuleerd in de voorschriften van de prior-generaal bij de nieuwe stichting te Zelem. Cfr. R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (11 december, 1328, n.s.), passim.

(2) A. DE MEYER-J.M. DE SMET, Guigo's "Consuetudines" van de eerste Kartuziers, in Mededelingen van de Kon. Vl. Akademie voor Wetenschappen, Klasse der Letteren, XIII (1951), blz. 38-5; GUIGO, Consuetudines, LXXVIII.

(3) Het aantal lekebroeders te Zelem bedroeg nooit meer dan zes.

de Consuetudines niet mocht worden gesteund (1), bleven geheel de XIVe eeuw vrijwel de enige bron van inkomsten; zij namen in de volgende eeuw nog aanmerkelijk toe.

Wel bleef het verbod van kracht goederen buiten bepaalde grenzen te verwerven. Even voor 1428 werd alzo een verzoek van het Sint-Jansconvent om de termini possessionum te overleggen door het generaal-kapittel van de hand gegaan. Bovendien verplichtte het kapittel het Sint-Jansconvent ertoe binnen de twee jaar al zijn bezittingen buiten de vastgestelde grenzen te verkopen en met de opbrengst ervan andere goederen aan te schaffen (2). Weinig later richtte het klooster een gelijkaardig verzoek tot de Grande Chartreuse, die nu de visitatoren der provincie met het onderzoek belastte (3). Na herhaald aandringen werd het de Kartuizers in 1448 vergund, de vroegere bezitsgrenzen, die voorheen 12 mijlen beliepen, met 10 mijlen ten overstaan van het klooster uit te breiden (4).

(1) Cfr. supra, ^{nr 21} noot 2.

(2) C.C.G. 1428: "Licentia vero dilationis terminorum cuius copiam vidimus, quoniam minus larga est, annullamus, injungentes eis quod possessiones et redditus contra formam statutorum pretextu huius licentiae vendant infra biennium et pecuniam ipsam convertant legitime in alios redditus...".

(3) C.C.G. 1429: "De decimis et pascuis extra terminos retinentibus, pro quibus scribunt, stent iudicio visitatoris".

(4) F.J. RAYMAEKERS, Historische Oogslag op het voormalige Kartuizersklooster te Zeelhem, blz. 50, noot 1: "---sufficientes intelleximus --- vobis termini possessiones acquirendi a procuratoribus vestris tantum ad 12 leucas fuerunt assignati, quod tamen propter ordinationem quandam redemptionis breviter ---, assignamus ut videlicet ad 20 leucas seu 22 ad plus a ville de Diest et de Halen inter quas domus vestra est situata, se extendant ---".

De stichtingsgoederen, die Gerard van Diest aan het nieuwe klooster te Zelen schonk, waren niet bijster groot. Daar de eerste monniken zelf niets vermochten, waren zij voor de uitbreiding van hun vrij geringe dotatie aanvankelijk uitsluitend aangewezen op giften, die in de loop van de XIVe eeuw in aantal toenamen. Dank zij een betere organisatie van hun goederen, gebaseerd op de centralisatie van de verspreide bezittingen in de heerlijkheid Zelk, bereikte het klooster in de XVe eeuw een zekere welstand. Tegelijkertijd bleven de lekengiften en monnikendotaties toestromen, zodat het aantal kloosterlingen ook geleidelijk kon toenemen zonder dat de financiële toestand van het convent eronder leed.

§ 1. DE FUNDATIE- EN SCHENKINGSGOEDEREN IN DE XIVE EEUW.

De fundatiegoederen, door Gerard van Diest aan de nieuwe stichting geschonken, vormden de grondslag van de latere economische ontwikkeling. Door de overdracht ervan waren de Kartuizers grondheer geworden van vijf en een halve bunder land, wat 7 ha.18 a vertegenwoordigde (1) en hadden zij zich eveneens een jaarrente van 40 mud graan en 30 pond oude grote tornoois verzekerd (2).

Uit de schenkingsakte blijkt niet, of die schenking volstond om in het onderhoud van de eerste monniken te voorzien. Ongetwijfeld was ze aanmerkelijk kleiner dan de stichtingsdotatie van andere Kartuizerconventen zoals te Geertruidenberg (3) en te Roermond (4), die gelijktijdig en in dezelfde omstandigheden tot stand kwamen. De waarde van de schenking blijkt echter duidelijk, als men ze vergelijkt met de nodige bestaansgelden van de Antwerpse Kartuizers, die reeds bij de stichting op 200 pond oude grote tornoois

-----
(1) Bij de overzetting van de oude akkermaten werden volgende werken bezigd. P.VAN LANTSCHOOT, De oude akkermaten der provinciën West- en Oost Vlaanderen, Antwerpen, Limburg en Brabant, blz.163-166; D.DUBOIS, Het oude Diest, blz.51-53 en R.VAN WEDDINGEN, Oude maten en gewichten eertijds te Diest en omstreken in gebruik, in Jaarboek van de Diesterse kunstkring, blz.59-60.

(2) Cfr., infra Hfst. I, ^{blz.30,} noot 1.

(3) H.J.J.SCHOLTENS, De Kartuizers bij St.Geertruidenberg, m bij B.B., XVIII (1941), blz.35.

(4) IDEM, Het Roermondse Kartuizerconvent vóór de zestiende eeuw in P.S.H.A.L., blz.191.

per jaar werd vastgesteld (1). Blijkbaar werd zulk inkomen te Zelem vooralsnog niet bereikt. Immers de jaarrente van 30 pond, die uitterraard al maar een zevende van deze bestaansrente vertegenwoordigde, moest krachtens de overdrachtsbepalingen van de heer van Diest in het begin nog ten dele aan de bekostiging van de kloostergebouwen besteed worden (2). Ook de jaarrente in graan was niet bijster groot, want enkele decennia later had het convent 150 mud voor 10 kloosterlingen nodig (3). Dit wijst erop dat de dotatie van 40 mud graan ternauwernood in de broodbehoefte van 3 monniken voorzag. Tenslotte werd een groot gedeelte van de geschonken gronden voor de kloostergebouwen voorbehouden, zodat de bebouwbare oppervlakte aanzienlijk werd beperkt.

Dat de geschonken goederen, spijs de verordening van de Grande Chartreuse, dan ook niet volstonden, mag ons niet verwonderen. Ook Herne en in het bijzonder Antwerpen konden het met de begindotatie niet stellen en hadden verscheiden jaren met finantiële moeilijkheden te kampen (4).

---

(1) RIJKSARCHIEF ANTWERPEN, Fonds Kartuizers Antwerpen, nr 14, fol.7.

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 1 (1 februari, 1329, n.s.): "Item 40 modios siliginis et 30 libras nigrorum grossorum turonensium --- ad opus aedificationis claustris praedicti et fratrum eiusdem...".

(3) Cfr. supra, ^{blz. 46} noot 1.

(4) Cfr. respectievelijk E.LAMALLE, Chronique de la Chartreuse de la chapelle à Hérimmes-les-Enghien, blz.8 en H.DELVAUX, Het Kartuizerklooster "Sint Katharina" op het Kiel bij Antwerpen, blz.53-57.

Zo is het te verklaren waarom de Statuten van 1368 het noodzakelijk achtten de nieuwe kloosters aan een scherpere controle te onderwerpen. Daardoor hoopten zij aan de misbruiken in onvoldoende begiftigde nieuwe kloosters paal en perk te stellen (2).

Aanvankelijk waren de eerste monniken genoodzaakt hun kleine dotatie aan te vullen. Het ligt voor de hand dat die aanvulling enkel door nieuwe schenkingen tot stand kon komen. Daarom deden de kloosterlingen al onmiddellijk beroep op de bisschop van Luik. Deze kwam echter zelf niet tussenbeide, maar vaardigde in juni 1329 een besluit uit, waarbij al de weldoeners op een aflaat van 40 dagen recht kregen (2).

In de twee volgende decennia kwamen de monniken niettemin slechts een tweetal geakteerde giften toe. Een eerste was de schenking van 3 dagwand (97 a.81 ca.) akkergrond (3) en een jaarrente van 15 pond zwarte tornoois in 1331 door Stas van de Boomgaard tot oprichting van een altaar in

-----
(1) Statuta nova, II, c.V: "---et quia ex levi et indiscreta receptione domorum novarum, minus sufficienter dotarum et edificiiis necessariis carentium, multa scandalia evenerint ---, statuimus ut nulla domus recipiatur nisi prius pro sustentatione prioris et duodecim monachorum ac pro aliis oneribus, necessariis redditibus vel possessionibus assignatis---".

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, kanton 1 (24 juni, 1329, n.s.): "---et--- qui vero fratribus dictis manus porrexerint ---totiens quotiens XL dies---".

(3) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, kanton 1 (24 februari, 1331, n.s.): "Eustacius de Pomerio ---dedit nobis in pura elemosina 3 jurnalia terrae arabilis site in Zeelhem---".

de kloosterkapel (1). Zeven jaar later schonken Libert van Zurpel en diens echtgenote het convent een halve bunder (65 a.20 ca.) grond en een gouden regaal op een huis te Halen (2).

Deze enkele giften leverden blijkbaar nog niet het verhoopte resultaat op. Immers toen keizer Karel IV van Luxemburg in 1357 het klooster van alle belastingen ontsloeg, beschouwde hij Zelem nog als karig begiftigd. Al de tot dusver verleende dotaties volstonden ternauwernood voor de zeven koorreligieuzen, die het convent toen telde. Daarom veroorloofde Karel IV de Kartuizers hun jaarlijks inkomen met 6 pond oude grote tornoois op te drijven. Dit inkomen kan dan stelselmatig vermeerderd worden, totdat men een volledig convent van 13 monniken zou bereikt hebben (3).

-----
(1) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz.19.

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, kerton 1 (25 juni, 1338):
"---Libertus de surpele et domicella Elisabeth ejus conjux
---donaverunt ---praedictis religiosis ---dimidium bonarium
terre arabilis---situm in territorio de Zeelhem---. Item
regalem unum aureum annui --- habendum praescriptos reli-
giosos ad domum Johannis Goutsmet in Halen ---".

(3) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular, nr 15, fol.78r.:
"decernimus et statuimus ut dicti fratres de Zeelhem ---
ab omni exactione subsidii, steure et onerum permittantur.
Quia fratres dictae domus in Zeelhem, paucis et exiguis dota-
ti adhuc redditibus, completum sive solitum sui ordinis nu-
merum in professis non valent procurare personis sed diffi-
culter septenarium dumtaxat fratrum habent numerum professo-
rum, concedimus ---ut certos perpetuos redditus cum summa
sex librarum grossorum thuronensium---comparare et perpetuo
valeant applicare ad hoc ut debitum ac consuetum tredecim
personarum---".

In de loop van de XIVe eeuw namen de giften in aantal toe, zodat het grondbezit van het klooster zich te Zelem vrij aanzienlijk uitbreidde. Achtereenvolgens doteerden Arnold van Vosholen, Gertrude Aernts, convers Hendrik Conrad van Zurpel en Jan van Vosholen het convent met anderhalve dagwand (48 a.90 ca.) grond (1), 3 zil (+ 1 ha) beemd (2), een vierde bunder (32 a.60 ca.) weiland (3) en 2 terreinen (4). In het laatste decennium vielen de communititeit ook enige percelen bos te beurt (5). Enkele kleinere akkeraanwinsten te Zelk, Tienen en Zichem waren van minder belang (6).

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular, nr 16, fol.87r.: "Arnoldus de Vosholen dedit nobis quandam petiam terre arabilis ---sitam supra montem vulgariter nuncupatam steenberch unum jurnale cum dimidio vel circiter sitas in Zeelhem---".

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (10 juni, 1375): "Gertrude Aernst heeft overgegeven in erfdomme de Chartroesen van Zeelhem de twee gedeelten van eenen beemde die te gaderen houdende es 3 zille --gelegen in Zeelhem---".

(3) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular, nr 15, fol.19r.: "Dictus frater Henricus Conrardi de Surpele conversus --- legavit ---ad opus dictorum religiosorum prioris et conventus de Zeelhem prope Diest quartam partem unius bonarii prati sitam ---in Zeelhem---".

(4) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 2 (7 juni, 1397): "Johannes de Vosholen ---dedit ad opus ejusdem domus duas petias in territorio de Zeelhem---".

(5) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 1 (19 september, 1392) en karton 2 (7 juni, 1397).

(6) Cfr. respectievelijk, R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular, nr 14, fol.121-122, fol.172 v. en fol.182 v.

Naast de geschonken gronden konden de Kartuizers ook rekenen op erfrenten. Een belangrijke gift van die aard was de overdracht in 1370 van een rente van 60 stuivers en 5 pond oude grote tornoois door Juliana van Score, begijn in het begijnhof te Tienen, op goederen in Tienen, Hoeleden en Grimde (1). In natura werd het convent in 1391 erfgenaam van 1 aam rode wijn op een zil land te Diest (2) en vijf jaar later kreeg het testamentair van Elisabeth van Arendonk 7 mud roggen erfpacht (3).

De geleidelijke schenkingen van deze gronden en renten brachten het klooster circa 1405 tot de volgende vaststelling. Het globaal jaarlijks inkomen aan giften in het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik lag iets onder 300 gulden. Bovendien leverden de pas verworven hofsteden genoeg graan op om in de behoeften van het klooster te voorzien. De dagelijkse armenzorg dreef hun uitgaven echter aanmerkelijk op, zodat men buiten de lekebroeders en de arbeiders slechts een tiental monniken kon onderhouden. Daar de gebouwen op heel wat meer monniken berekend waren zag het

---

(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular. nr 14, fol. 172v.: "Juliana de Score, ---beguina beginarum Ehenensis, relinquit nobis XL solidos ad et super unam mansionem sitam ---in The- nis---. Item V grossos veteres ad et super unam mansionem sitam in Holede---. Item XX solidos ad et super ortum situm in Grimde---".

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, kanton 1 (19 maart, 1391).

(3) A.A.M., Fonds Kartuizers, liasse Losse stukken: "Mulier Elysabeth de Arendonck dedit in pura eelemosina nobis ---tres modios siliginis ---unum modium siliginis --- unum modium siliginis ---et---duos modios siliginis perpetue pactionis".

klooster zich genoodzaakt opnieuw op weldoeners beroep te doen (1).

Uit de bovengenoemde oproep, waarin het inkomen van het convent zeker zo laag mogelijk werd aangegeven, blijkt dat de materiële toestand van Zelem er intussen heel wat op verbeterd was. Alléén de 300 gulden reeds kwamen overeen met de 200 pond oude grote tornoois, die bij de stichting van Antwerpen als bestaansvereiste was vastgesteld (2). Men mag dan ook aannemen dat de inkomsten van het klooster bij de eeuwwisseling reeds voor het onderhoud van een volledig convent toereikend waren.

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular. nr 16, fol.78r.:
"---Interim tamen amicorum et adventantium fratrum beneficio ---nobis redditus obvenerunt que tam in patria Leodien-
sis quam in Brabantia 300 florenos annue non toties attin-
gunt. Acquisivimus etiam agros aliquot et colonias quattuor,
ex quibus necessariam s^{ol}iginem, quantum conventui suffi-
cit, habemus, unde et pauca grana vendimus, cum rarissime 150
modios annue inde habemus---.Sciendum etiam gravari conven-
tum multitudine adventantium quotidie pauperum quibus liben-
ter impartimur a deo nobis collata---.Addo ultra familiam et
necessarios operarios quos ad agrorum cultum habemus non pos-
se ex proventibus ordinariis alimentarij ultra 10 religiosos
quos modo habemus. Cumque locus sit plurimum sustinationi
valde idoneus---religiosorum rogamus et observamus ut ali-
quis dignetur suis celsitudinibus intimare et pro nobis in-
tercedere---".

(2) Uit de formulering van de stichtingsdotatie, die in het begin van deze oproepingsbrief herhaald wordt, valt op te merken dat de 30 pond oude grote tornoois nu voorgesteld wordt door 45 gulden. Hieruit volgt dan ook dat de 200 pond oude grote tornoois in de XVe eeuw een waarde vertegenwoordigde van 300 gulden.

§ 2. DE VERMEERDERING VAN DE INKOMSTEN IN DE XVe EEUW.

Dank zij de aanwinst en een betere organisatie van hun goederen in de vorige eeuw verworven, konden de Kartuizers in het begin der XVe eeuw overgaan tot de aankoop van gronden, die in de onmiddellijke nabijheid van het klooster lagen en dus gemakkelijk te beheren waren. Een gedeelte van die grond bewerkten, zij zelf, de rest, in tegenstelling met wat in de vorige eeuw gebeurde, werd verpacht. De lekengiften en monnikendotaties, die in de loop van de jaren sterk aangroeden, werden niet over het hoofd gezien en deden de inkomsten van het klooster nog aanzienlijk toenemen.

A. De aanwinst van de heerlijkheid Zelk.

In de eerste jaren van de XVe eeuw streefden de Kartuizers ernaar hun grondbezit in het dorpje Zelk, dat ten Zuiden van het Sint-Jansklooster gelegen is, systematisch uit te breiden. De reden hiervoor is wel in de Kartuizerstatuten zelf te zoeken, die immers elk grondbezit buiten bepaalde grenzen verboden. Daar een aantal gronden, die het klooster in de XlVe eeuw had verworven, niet binnen de voorgeschreven grenzen lagen, was het convent genoodzaakt, wellicht door toedoen van de Grande Chartreuse, zoals het zich later voordeed, deze bezittingen te ruilen voor gronden, die

in de nabijheid van het klooster gelegen waren (1). Zelk was hiertoe wel de meest geschikte plaats. Zeker omdat die parochie slechts een steenworp van het klooster verwijderd was; waarschijnlijker, omdat Zelk tot het hertogdom Brabant behoorde, waar de Kartuizerorde steeds een bijzondere steun ondervond. In dit verband kon men enkele kostbare tegemoetkomingen aanvoeren, waaronder de vrijstelling van vervoerbelasting en de sancties tegen schuldenaars, die hertogin Johanna reeds in 1358 in haar territorium aan de Kartuizers had geschonken (2).

In het begin van de XVe eeuw behoorde Zelk in gedeeld bezit aan het kapittel van Luik, ridder Hendrik van Ranst, Philips van Berg, Adriaan van Zelk en Pieter van Londerzeel.

De eerste grote grondaanwinsten in voornoemde parochie boekten de Kartuizers in 1401. In ruil voor hun bezittingen in de parochie Binderveld, met daarenboven een jaarlijkse rente van vier schepel- vijf vaten graan op bezittingen in Niel, ontvingen de monniken al de goederen, welke het

---

(1) Cfr. ^{bl. 38} infra, noot 2.

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelen, karton 1 (24 september, 1358): "---hebben wij den selven broederen gegeven --- tollen vrij te varen ende te keren ---mit alle horen goede, horen cloester ende horen noetderts---. Voirt soe willen wij ende bevelen onssen richteren ende ambachtsluden voirs. dat sy den broederen utrichtinge doen van allen den ghenen die hen scult rente chijs coirne of pacht sculdich sijn --- ende dat sy die sculders bedwingen te betalen sonder merren ende sonder ander bevel van ons daer af te hebben, arresterende der sculdenen goet of hairs selfs lijf houden totter tijt dat sij hen genoeg gedaen selen hebben---".

kapittel in Zelk bezat. Naast 9 bunder (11 ha.73 a.74 ca) akkerland en 4 bunder (5 ha.21a.66ca.), 21 zil ($\pm$ 7 ha.) braakliggende grond werden zij hierbij rechtmatige bezitters van 3 bunder (3 ha. 91 a.25 ca.), 8 zil ($\pm$ 2 ha.66 a.) weide alsook van 9 bunder (11 ha. 73 a. 74 ca), 7 zil ($\pm$ 2 ha. 33 a.) bos (1).

Twee jaar later droeg Filips van Berg met toelating van Johanna van Brabant zijn goederen in Zelk over aan Sint-Jan voor een aantal landerijen in Mopertingen. De Kartuizers kregen een halve bunder (65 a.20 ca.), 21 zil ($\pm$ 7 ha.) land, tweederde bunder (86 a. 94 ca.), 1 zil ($\pm$ 33 a.) weide en 4 bunder (5 ha.21 a.66 ca.), 6 zil ($\pm$ 2 ha.) bos (2).

Een groot gedeelte van de heerlijkheid kekten de monniken in maart 1404 van ridder Hendrik van Ranst. De koop omvatte 11 en een halve bunder (14 ha. 99 a. 78 ca.), 39 zil ($\pm$ 13 ha.) land, 3 beemden en 7 en een halve bunder (9 ha. 79 a. 11 ca.) weiland alsmede 7 bunder (9 ha. 12 a. 91 ca.) bos (3). De prijs werd vastgesteld op 5000 Hollandse gulden, waarvan Hendrik van Ranst naast een extraatje van 70 gulden 2000 gulden en zijn schoonbroeders Raes van Malayne en Jan van Aa ieder 1800 gulden toegewezen kregen (4). Beide laatsten ontvingen de opbrengst van de verkoop in 1405 (5).

-
- (1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular.nr 14, fol.19-23.
(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular.nr.14, fol.51-55.
(3) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 3 (11 maart, 1404).
(4) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular, nr 14, fol.65-66.
(5) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular.nr 14, fol.95.

Hendrik van Ranst werd in 1407 volledig afbetaald (1).

In hetzelfde jaar kochten zij aldaar voor 300 gulden van Peter van Londerzeel 1 bunder (1 ha.30 a.41 ca.), 6 dagwand (1 ha.95 a.61 ca.) land en 12 bunder (15 ha. 64 a. 98 ca.), 26 dagwand (8 ha. 47 a. 70 ca.) bos (2).

De ridders Adriaan en Goeswijn van Zerk verkochten aan het klooster 2 jaar later 1 bunder (1 ha.30 a. 41 ca.), 12 zil (+ 4 ha.) en 227 roede (74 a.) land alsook 3 bunder (3 ha. 91 a. 25ca.) 6 zil (+ 2ha.) bos, eveneens voor 300 gulden (3).

Door enkele kleinere aankopen breidden de Kartuziers hun grondbezit te Zerk nog uit. Dit bezorgde voor het eerste decennium de volgende lijst:

Kapittel van Luik	1401,1402,1403,	7 bunder(9 ha.12a.91 ca.);
Willem van der Wouwer	1402	2 zil (+ 66 a.);
Goeswijn van Yseren	1402	" Vlaanhof ";
Wouter Wannemakers	1403	3 zil (+ 1 ha.);
Lijsbet Stekelinx	1404	1 zil (+ 83 a.);
Hendrik van Honsel	1407	2 en een halve zil (+92a.50ca.)

---

(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 4 (3 mei, 1407).

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular, nr 14, fol.60-61)

(3) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 4 (30 oktober, 1406)

Aert van der Wouwer	1407	1 zil ($\pm$ 33 a.);
Hendrik Latten	1407	een halve bunder ($\pm$ 65a.20ca.);
Willem van Meerhout	1407	" " " ($\pm$ 65a.20 ca.);
Willem van der Wouwer	1408	1 zil ($\pm$ 33 a.);
Wouter Stas	1409	1 bunder (1 ha.30 a.41 ca.);
Jan Colsem	1410	1 zil ($\pm$ 33 a.);
Katelein van Londerzeel	1410	3 zil, 19 roeden (1 ha.6 a.19ca.) (1)

Ondertussen hadden de monniken eveneens te Zelk een twaalftal huizen met aanhorigheden aangekocht. Verschillende van die huizen waren van de schepenen der heerlijkheid zelf afkomstig (2).

In 1413 verkregen de Kartuziers van hertog Antoon van Brabant de amortisatie op voornoemde aankopen alsmede op al de goederen, die zij al bezaten in de meierij van Halen, waarbinnen de heerlijkheid gelegen was (3). Het amortisatiegeld, dat jaarlijks 10 oude grote tornoois beliep

---

(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 2 (18 september, 1401), (13 februari, 1402), (18 september, 1402); karton 3 (26 november, 1402), (3 december, 1402), (3 december, 1402), (24 september, 1403); karton 4 (3 februari, 1404); cartular.nr. 14, fol.120 v.121, cartular. nr 14, fol.133; karton 4 (14 juni, 1407), (11 december, 1407), (22 juli, 1409), (6 juni, 1409), (27 april, 1410); karton 5 (25 september, 1410).

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular.nr 14, fol.27, 36, 106, 110, 113, 131; karton 2 (13 april, 1402), karton 3 (11 maart, 1404), (16 maart, 1404).

(3) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 5 (3 maart, 1413): "Antonius hertoge van Lotharingen ---doen cont dat wij onsen vaillgeminden in gode den Sartrooisen van Zeelhem---alle die goeds---binner onser meyeren van Halen ende bijnnen den eygen van Zelk ---altemaal gesamentlic---ewelic gevrijt hebben gemortificeert ende gelost---van allen lasten ende rechten diemen hen van de voirs.goeden nu of in tijden toecomende van onssen wegen heijsschen muchte".

(1), bleef onder hertog Jan IV (2) en Filips de Goede (3) behouden. Het werd echter vanaf 1500 met 30 stuivers bijgelast (4).

Zoals uit de amortisatiebrief van Antonius verder blijkt, waren de Kartuziers aldus te Zelk trapsgewijze in het bezit gekomen van 127 bunder grond (5), wat in het totaal 164 ha. 32 a. 46 ca. vertegenwoordigde. Meteen hadden zij ook al de heerlijke rechten hieraan verbonden. Zo werd ook de schepenbank met meier en schepenen van hen afhankelijk. Van toen af kon deze zonder medeweten van de meier uit Halen in geschillen over cijnzen uitspraak doen. In criminele zaken mocht de schepenbank misdaden tegen de gezworenen van de bank zelf gepleegd, vonnissen (6). Te oordelen naar het randschrift van het zegel, dat in het hof gebezigd werd, gingen de leden ervan de titel voeren van "schepenen der gheestliken oirden der Chartroisen van Zeelhem in den hof van Halen".

-----
(1) Ibid.: "----dair wij willen dat sij in gegoet ende gheërft werden totter weerden van X lb.ouder gr.toirn.tsiairs chijs----".

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular.nr 15, fol.83.

(3) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 6 (18 april, 1431).

(4) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 11 (10 februari, 1500).

(5) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 5 (3 maart, 1413): "Hierna volghen ---die goede boven bescreven---Item die hoff mit sijne huysingen ende toebehoirten te Zelk, 17 boender verbeemde, 11 boender gemeynbeemde, 65 boender winlics lands, 34 boender bossch----".

(6) Ibid., : "Voirt om onsse waelgemeinde in gode den Sartroisen ende horen convente te mie in weerliken dingen becommert te sijn of belast der banck van Zelck volcomen hercescap van

B. Nieuwe leken giften en monnikendotaties.

In de loop van de XVe eeuw bleef het klooster veel aandacht aan de heerlijkheid Zelk besteden. De goederenaanwinsten buiten die parochie waren evenwel niet gering. Immers in Zelem, Halen, Diest, Bekkevoort, Betekom, Beringen, Kortessem, Tienen tot zelfs in Noord-Nederland werden nieuwe gronden en renten verkregen. Omzeggens al die nieuwe inkomsten waren aan toevallige leken giften en monnikendotaties te wijten.

Te Zelem alleen werden de Kartuziers tussen de jaren 1419-1448 met een negental gronden begiftigd (1). Elders vielen hen tot omstreeks 1450 een gelijk aantal schenkingen te beurt. Onder de testamenten, die werkelijk waardevol zijn, vallen te vermelden de aanwinst van het hof, "de keerseleer" met 5 en een halve bunder (7 ha.18 a.) land te Wintershoven

-----

rechte te hebben---soe hebben wij hen geconsenteert---mit desen selve---voirtaen te mogen doen stanen alle wegen alleen bij horen meijere ende scepenen in die banck van Selk sonder oirloff onsser meijeren van Thienen of van Halen, die tot hair toe horen meijer des oirloff van onsser heerlicheit weegen gewoen sijn te geven in allen saken dair sijs toe behoeven---.Ende sowie eenige gesworen dieneren der banc van Zelk der Sartrooisen voirs.misdeden dat die souden sijn in geliker mesdaet of hij dat eenen van onssen gezworen dieneren gedaen hadde, alsoe verre als vander voirs. Chartroisen wegen dair over geclaicht worde".

(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 5 (1 februari, 1419), (16 oktober, 1419); karton 6 (12 januari, 1422), (19 maart, 1422), (1 mei, 1429); cartular. nr 15, fol.28, fol.29v., fol.33, fol.34.

bij Kortessem, welke geschonken werd door Johanna van Steyvoort (1). Verder verkreeg de monnikengemeenschap testamentair een jaarrente van 3 Hollandse gulden, 2 oude grote tornoois, 3 mud graan en 50 Rijnse gulden, respectievelijk in 1441, 1407 en 1439 van Yswaan van Kijeschen (2), Peter van Londerzeel (5) en de heer Hendrik van Diest (4).

Bovendien kwamen de erf- en lijfrenten van de Kartui- zers zelf de inkomsten vaak onvoorziens aanmerkelijk verho- gen. Zo ontving in 1409 Gerard van Gullik, vicaris te Zelem, onder zekere voorwaarden, van zijn vader 115 Hollandse gul- den en al zijn roerende en onroerende goederen in Betekom (5). Niet gering ook moeten de baten geweest zijn, die prior Gozewijn Comhair iets later te Zelem aanbracht. Toen diens moeder in 1410 stierf, kwam haar rijke nalatenschap haar zoon rechtmatig ten goede. Bij overeenkomst droeg Gazewijn echter zijn erfdeel over aan zijn vader Gerrit Comhair. Gerrit niet- temin duidde Sint-Jan aan als volle erfgenaam, indien hij zonder erfgenaam stierf en zijn zoon overleefde. Enkele da- gen vóór zijn dood kwam Gerrit Comhair op zijn beslissing terug en liet de uitvoering ervan geheel aan zijn zoon over.

-
- (1) R.A.H., Fonds Kartui- zers Zelem, karton 7 (25 november, 1434).
(2) R.A.H., Fonds Kartui- zers Zelem, cartular. nr 15, fol. 33.
(3) R.A.H., Fonds Kartui- zers Zelem, karton 4 (2 april, 1407).
(4) R.A.H., Fonds Kartui- zers Zelem, karton 7 (17 juni, 1439).
(5) R.A.H., Fonds Kartui- zers Zelem, cartular. nr 14, fol. 199v.-200: "---geve ic/Gerarde van Gullic/ voor mijn ziele --- 115 hol- landse guldenen des jairs---ende alle alsulker goede erve ende rente als ic leggende ende geldene hadde in de prochije van Beteken".

Zonder twijfel heeft de Kartuizer een groot gedeelte van de rijke nalatenschap aan het convent geschonken. Buiten een gift van 900 Hollandse kronen weet men jammer genoeg niet wat hij te Zelem aanbracht (1).

In 1431 gaf monnik Lambert Mulairt aan het klooster een jaarrente van 10 Hollandse gulden op gronden te Transheendrecht in Noord-Nederland (2). Enige jaren later bij diens afsterven verviel deze rente tot 2 gulden (3).

Alle aandacht verdient ook de testamentaire beschikking van priester Rombout Boem van Mechelen, die op betrekkelijk hoge ouderdom als novice in 1436 te Zelem binnentrad. Naast 20 gulden kronen ter aankleding zijner cel en eenzelfde jaarcijns bestemd voor zijn levensonderhoud, legateerde hij Sint-Jan 200 Franse kronen om een vakman in de schrijfkunst te financieren, om perkament en stof aan te kopen en om de gebouwen te onderhouden. Zijn voornaamste overdracht was echter een hofstede te Mechelen met 30 bunder land (4)

---

(1) H.J.J.SCHOLTENS, Gozewijn Comhair, Kartuizer en Bisschop van Ysland, in A.S.A.U., LIII (1926), blz. 119-121.

(2) R.A.H., Fonds Kartuijzers Zelem, karton 6 (13 november, 1431): "---frater Lambertus Mulairt monachus professor dicti monasterii dedit---ad opus Carthusiensis in Zeelhem 10 fl.holl. ad et super XXXIII gemete terre arabilis site in Fransheendrecht---".

(3) R.A.H., Fonds Kartuijzers Zelem, cartular.nr 15, fol. 71.

(4) R.A.H., Fonds Kartuijzers Zelem, karton 7 (6 april, 1436): "---Item noch so make ic /Rumold Boem/twintich gulden croenen miin celle mede te stofferen---. Item ---jairlix te hebben---twintich croenen van vrancryke vore minen cost der cokenen te batenen---. Item ---hondert croenen van vrancrijck---ende met dien gelde sal men eenen scribein crighen ende doen comen---

Twaalf jaren na Boëms uiterste wilsbeschikking be-
giftigde Jan Drijdoens zijn zoon Willem, monnik te Zelem,
met een jaarrente van 20 gulden, 1 mud rogge en 2 zakken tar-
we op bezittingen in Diest, Veerle en Winge (1). Een belang-
rijke bezitsverhoging was Sint-Jan een jaar vroeger te
beurt gevallen, toen procurator Cornelis Peters verscheide-
ne goederen in Zeeland erfde. Benevens enkele stukken grond
verwierf het klooster hierbij twee hofsteden (2).

Na 1430 nemen de schenkingen in aantal aanmerkelijk
af, zodat het convent in de volgende 50 jaar slechts een
zestal dotaties toekwam. Dit betekende in het totaal een
aanwinst van 50 roede (16 a.30 ca.), 2 zil (+ 66a.) land, 30
gulden, alsmede een jaarrente van 11 mud graan (3). Buiten
enige geringe aankopen te Zelem en te Zelk worden er nadien
evenmin nieuwe gronden of renten aangekocht.

-----
oic perkament ende stoffe mede coepen---. Iten tot hulpe
der metsehrijen hondert croene van vrancryck ---.Item ---
sal dat tgoed huys hebben ende besitten ---mijn hoeve ge-
legghen buten der poirten van Mechelen---houdende te samen
--- dertich boender---".

(1) R.A.H., Fonds Kartuijers Zelem, cartular.nr 14, fol.184 v. :
"Johannes Drydoens legavit fratri Wilhelmo filio suo, profes-
so domus---in Zeelhem, vigint.flor.ad et super dictum opidum
Diestensis ---et unum modium siliginis victalis pactus in
Verle---et duos hereditarios saccos tritici---ad bona in
Winge...".

(2) R.A.H., Fonds Kartuijers Zelem, karton 7(1 februari, 1442).

(3) R.A.H., Fonds Kartuijers Zelem, cartular.nr 15, fol.38-39,
fol.37, fol.95v.-96; cartular. 14 fol.186v.; karton 9 (31
mei, 1459), (9 maart, 1477).

C. Het rendement van de verworven goederen.

Al de gronden, erfrenten en cijnzen leverden samen een vast inkomen op, dat door eigen arbeid, rechtstreekse inning of verhuring verkregen werd.

De eigenarbeid had in de XVe eeuw zijn vroeger belang niet helemaal verloren, want een groot gedeelte van de gronden, die nabij het klooster gelegen waren, werden nog zelf bebouwd. Hiertoe beschikte het klooster over een viertal hofsteden. De eerste, die zij waarschijnlijk reeds in de XI^{Ve} eeuw hadden verworven, was in Zelem gelegen. Ze moet niet onaanzienlijk geweest zijn, daar volgens de mededelingen van prior Van de Pereboom in 1442 er ter uitbating vier paarden werden op nagehouden (1). In 1404 kocht het klooster in Zelk van Hendrik van Ranst, neef van hertogin Johanna, een tweede hoeve aan. Ze droeg de naam "Oudenhof" en omvatte naast het woonhuis, de stallingen en de boomgaard ongeveer 20 ha. grond (2). Enige jaren later kochten de monniken van de ridders Arnold en Goeswijn van Zelk twee kleinere boerderijen "Sabelhof" en "Hof ter Rijs" genoemd (3).

Die hofsteden leverden in de eerste decennia van de XVe eeuw over het algemeen genoegzaam graan op voor heel de kloostergemeenschap. Bij voorspoedig weer oogstte men bij-

---

(1) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz.39.

(2) R.A.H., Fonds Kartuijzers Zelem, kartom 3 (11 maart, 1404).

(3) R.A.H., Fonds Kartuijzers Zelem, karton 4 (27 oktober, 1406).

wijlen per jaar 150 mud. In dat geval zelfs kon een gedeelte van de opbrengst te gelde gemaakt worden (1).

Ofschoon er in enkele akten ook sprake is van wijnteelt, was de produktie hiervan wellicht onvoldoende. Vandaar dat in 1409 de kloosterling Jan Gullik aan zijn convent een jaarrente van 115 gulden schonk "om jairlix rijnschen wijn te coepen ende also hair noetdorst mede te beteren" (2). Deze cijns, die weliswaar bijna met de helft verminderde, bleef ook later nog besteed aan de aankoop van deze wijnsoort (3).

Waarschijnlijk werd het gewonnen graan ter maling naar de watermolen van Zelk gebracht, waarover de Kartuizers in 1406 de beschikking hadden gekregen (4). Wellicht wegens zekere financiële voordelen vroegen de monniken aan de hertog ook de onderzaten van hun heerlijkheid te Zelk en de inwoners van het nabijgelegen Webbekom tot die molen toe te laten. Dit werd hun in 1411 door Antonius toegestaan (5).

(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular. nr 16, fol. 79:
"Acquisivimus---colonias quatuor, ex quibus necessaria sili-
ginem, quantum conventui sufficit habemus, unde et pauca gra-
na vendimus, cum rarissime 150 modios annua inde habeamus---".

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular. nr 14, fol. 199v-200.

(3) Ibid.: "Nota quod de omnibus bonis in praescripta litte-
ra tactis et scriptis non remanserunt nobis plurima seu am-
plius quam 60 vel 62 a 63 flor. holl. annuati et hereditati,
qui exponendi annuati pro vino renenso sub pena contenta in
littera immediate praescripta II".

(4) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 4 (27 oktober, 1406).

(5) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 5 (20 juni, 1411):
---ende dat die voirs. religiosen Chartrooisendie latere ende
ingesetenen der dorpen van Zelke ende van Webbekom voirs. mogen
---malende totter watermolen van Zelke voirs. ongelet van ijeman--".

Doch de stroomopwaarts gelegen Heilige-Geestmolen van Halen, die krachtens een van oudsher verkregen voorrecht als bannmolen het maalmonopolie in zijn stad wou behouden, kon zich moeilijk bij deze beslissing neerleggen en trachtte de Kartuizermolen te Zelk stil te leggen door het Demerwater op te houden. De hertog, door het convent hiervan op de hoogte gebracht, trof echter de nodige maatregelen (1).

Een ander aspect van het landbouwbedrijf vormde het vee, dat te Zelem en te Zelk in hun weiden langs de Demer graasde. De veestapel der Kartuizers was niet gering, want naar een verslag van prior Hendrik Van de Perenboom aan de Grande Chartreuse uitgebracht, waren er in de kloosterboerderij te Zelem omstreeks 1442 alleen 15 runderen gestald, waaronder acht koeien en zeven kalveren (2). Uit verschillende akten betreffende het drijven van schapen valt tevens op te maken dat er een aantal schapen gefokt werd (3). Het spreekt van zelf dat de Kartuizers van zulke veestapel de nodige zuivelprodukten konden vervaardigen.

Waarschijnlijk kon het klooster zich zelf grotelijks voorzien van de nodige vis, die in de Kartuizervoeding

---

(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 5 (9 september, 1414).

(2) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz. 39.

(3) Cfr. ondermeer R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 5 (3 maart, 1412): "---ende hoir schapen int gemeijn broec altijt alst open es te weijden ---".

immers een vrij grote rol speelde. Hiertoe konden de monniken, dank zij een voorrecht hun door Antoon van Boergondië in 1413 verleend, gebruik maken van de visvangst op de Velp en al de andere beken van Zelk; in de Demer aldaar mochten zij enkel op paling vissen (1). Een gelijkaardig privilege kregen de monniken iets later van de heer van Diest, Jan van Loon en diens echtgenote op al de beken in Zelem gelegen (2). Tot dat doel werden wellicht eveneens een viertal verworven vijvers te Zelem en te Zelk aangewend (3). Een vijfde vijver, die het klooster te Averbode had aangekocht, verpachtte men echter en naar gelang van de behoefte werd de pacht in kdrpers of klinkende munt geïnd (4).

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 5 (3 maart, 1413):
"Hierna volghen eensdeels die goede beschreven mit horen rechten---die alinge visscherie onbehindertlic in de Demere ---die visscherie in de Velpe van den Demer opgaende tot dat uterste van des heilichs gheestsbeemt aen deijgen van Halen. Die vischerie in de leijtgraft ant molene slusen---".

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 7 (8 april, 1437):
"Wij Johan van Loen---heer van Diest---ende Johanna van Diest---gheven ende verleenen---dat den selven Sartroisen van nu voirtaen ten ewighen daghen sullen mogen visschen ende doen visschen mit garen corven ende andere in allen manieren ende tallen tijden ---alle ende ijghelike graften in onssen lande van Zeelhem---".

(3) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular. nr 14, fol. 26, 56v., 61; cartular. nr 15, fol. 6.

(4) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 5 (29 juli, 1421):
"Gherijt Laureis Haselmans heeft in erfchijs genomen een wijere gelegen achter Everbode voor 100 goeder cerpers jairlix of voir vier chijsse guldene ende vier oude grote jairlix--- met aldusteneger voirwaire dat die voirs, Sartroisen die kerpers alle jair tot Sinte-Andriesmisse besien sullen ende dan keur hebben sullen vander voirs, kerpen of vander gelden voirs. twelke hon van beiden best genuegen sall---".

Ofschoon de bossen, die aan het klooster toebehoorden, erg uitgestrekt waren en alleen te Zelk een oppervlakte van 34 bunder (44 ha.3 4 a.14 ca.) besloegen (1), waren zij niet zo renderend als de landerijen. Toch leverden zij een in die tijd volstrekt onmisbare grondstof op. Het hout diende immers niet alleen als brandstof of als bouw materiaal, maar werd ook tot het vervaardigen van gereedschap gebruikt. Het overtollige houtgewas werd waarschijnlijk verkocht of geruild voor bepaalde vrijheden. In dit verband kan men wijzen op een vrijstelling van slaggeld dat het klooster voor een aantal eikebomen van de stad Halen verkreeg (2).

In tegenstelling met de XIVE eeuw verpachtte het klooster in de loop van de XVE eeuw tal van goederen. Volgens de inhoud van de huurcontracten inde men de opbrengst op verschillende wijzen: nu eens in geld, dan in graan, wijn of vis. Een rentmeester, die als bemiddelaar voor het convent optrad, vorderde in de regel op Sint-Andries of 4 februari de pacht in. Daar de verhuringsakten bijlange niet volledig

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 5 (3 maart, 1412).

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 51 (15 juni, 1498):
"Want wij bekennen --- dat de heren der Sartrosen van Zelem
--- gegheven hebben een deel groeten eijcken bomen onser
stad daer mede te bouwene te sterckene --- Soe eest dat
wij --- willen quijte ende vrij te houdenen nu ter tijt
ende ten eweghen daghen van slachghelt ---".

zijn, is het niet mogelijk te berekenen welk inkomen dit voor de Kartuizers jaarlijks meebracht. In de heerlijkheid Zelv en in de stad Halen weliswaar brachten de huizen en verpachte gronden respectievelijk 17 Hollandse gulden, 2 en een halve stuiver, 4 groten en ongeveer 13 mud graan op, wat alles samen een jaarlijks geldinkomen van 112 en een halve Hollandse gulden betekende (1).

Ofschoon bij gebrek aan rekenboeken de jaarlijkse balans tussen inkomsten en uitgaven niet op te maken is, moet het klooster in de XVe eeuw toch geen grote geldzorgen meer gekend hebben. Naar een aantekening van het convent zelf beschikte Sint-Jan omstreeks het begin dezer eeuw reeds over genoeg geld en graan om buiten de lekebroeders 10 monniken te onderhouden (2). Daar de inkomsten van het klooster gedurende de veertig volgende jaren nog aanmerkelijk toenamen, mag men veilig aannemen dat zij in 1442 ook nog groot genoeg waren om de 16 monniken, de 2 novicen en 6 lekebroeders te onderhouden, die toen het klooster bevolkten (3).

-----
(1) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelv, karton 11 (10 februari, 1500): "---gedragend op husinghe ende hove gelegen te Halen ende Zelv tsiaers---seventhien hollands guldenen, twee ende eene halve stuivers, 4 groot. Item neghen mudden min een halster erfpachs ende vier ende een half mudden rogs ander pachts ---Al tsamen weert sijnde deen jaer doer dander hondert twelf ende een halve hollanse gulden---"

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelv, cartular. nr 16, fol. 79.

(3) F.J. RAYMAEKERS, o.c., blz. 39.

DERDE HOOFDSTUK : DE KARTUIZERMONNIK TE ZELEM IN DE XIVE
EN DE XVe EEUW.

Onder de bewoners van het Kartuizerconvent te Zelem onderscheidde men weleer monniken, clerici redditii, conversen, donaten en laici redditii. De monniken, die tot de koorreligieuzen behoorden, werden in rangorde opgevolgd door de clerici redditii; deze onderhielden in verzachte vorm de regel van de monniken. Tot de lekebroeders rekende men de conversen en donaten, waarvan de eerste eeuwige geloften aflegden. De laicus redditus was een soort kloosterknecht met zekere verplichtingen. Hij bekleedde in de orde de laagste rang (1). Te oordelen naar de overlijdensberichten beliep het aantal lekebroeders ongeveer één derde van dit der koorreligieuzen. De overige kloosterlingen kwamen echter zeer zelden voor. Zelem schijnt gedurende de XIVE en XVe eeuw slechts zes klerk- en twee leken-reddieten gekend te hebben (2).

Alhoewel de roepingen uit verschillende kringen kwamen, oefende het Sint-Jansconvent een zekere aantrekkingskracht

---

(1) H.J.J.SCHOLTENS, Necrologie van de Utrechtse Kartuizers, in A.G.A.U., LXXI (1947), blz.99.

(2) Cfr. C.C.G.

uit op gegoede en academisch gevormde jongelingen. Kartuizers uit de hogere stand trof men vooral bij monachi aan. De lekebroeders stonden evenwel niet noodzakelijk uit een minder bemiddeld milieu. Even verscheiden ook was hun plaats van herkomst: nu eens waren de monniken uit Diest of uit de omgeving, dan weer uit verdere streken afkomstig.

Zodra de kandidaten geschikt waren bevonden, kreeg ieder na zijn noviciaat een opdracht in het convent toegevoegd. Het grootste aantal hield zich in zijn cel bezig met studie en schrijfarbeid. Enkele anderen, de officiales, waartoe men de prior, de procurator, de vicarius en de koster rekende, waren met het bestuur van het convent belast. Ofschoon hun arbeidsveld voornamelijk in het klooster lag, viel het toch ook voor dat zij buiten het convent werkzaam waren. Soms immers werd de prior in ordeverband en ten overstaan van andere kloostercongregaties opgeroepen. Enkele keren zelfs mengde hij zich in publieke aangelegenheden.

Buiten de monniken, die zich door hun professie aan het klooster verbonden, werden er bijwijlen Kartuizers uit andere huizen als hospes naar Sint-Jan gestuurd. Niet altijd genoten zij er een rustig verblijf, want meer dan eens zaten zij te Zelem straffen uit.

Het Kartuizerklooster te Zelem kende ook prebendarii (proveniers). Het waren wereldlijke personen, die het voorrecht genoten binnen de muren van het klooster te leven. Ofschoon zij niet tot de communiteit behoorden, dienden zij echter een aantal verplichtingen na te komen.

§ 1. HERKOMST EN SOCIAAL MILIEU.

Het valt niet steeds gemakkelijk na te gaan vanwaar de monniken te Zelem afkomstig waren. Vooral in de XIVe eeuw tast men omtrent hun afkomst nog bijna volledig in het duister. Toch schijnt Sint-Jan reeds vroeg een zekere aantrekkingskracht op ver afgelegen streken uitgeoefend te hebben. De bekende letterkundige Herman Steenken, die omstreeks 1388 te Zelem binnentrad, kwam uit Schüttorf, een stadje in het graafschap Bentheim, dicht bij de tegenwoordige Nederlands-Duitse grens. Naar de laatste opzoekingen stamde hij wel degelijk uit een adellijke familie. In het begin van de XVe eeuw werd Steenken naar de Kartuizerzusters bij Brugge overgeplaatst, waar hij op 23 april 1428 als vicaris overleed (1).

Vooral in de eerste decennia van de XVe eeuw kwamen kandidaten uit verwijderde gewesten, in hoofdzaak uit Noord-Nederland, te Zelem aankloppen. Meermaals betroffen het hier rijke en zelfs adellijke jongelingen. In dit verband kon Gozewijn Comhair van Deventer, uit de provincie Overijssel genoemd worden, die uit een zeer gefortuneerde muntmeestersfamilie stamde. Samen met een andere Deventenaar Koenraad

---

(1) H.J.J. SCHOLTEENS, De Litteraire nalatenschap van de Kartuijzers in de Nederlanden, in O.G.E., XXV (1951), blz. 15-16; St.d'YDEWALLE, De Kartuijze Sint-Anna-ter-Woestijne, blz. 78.

Mom, van een welbekend regeringsgeslacht, verzocht Gozewijn omstreeks 1389 de reguliers kanunniken van het nabije Windesheim, hem in hun klooster op te nemen. Daar de kanunniken van Windesheim vreesden dat hun aanneming wegens hun voornamen afkomst stof zou doen opwaaien, werden zij naar het meer afgelegen Windesheimer klooster Gemstein gezonden. Of zij daar werden aanvaard is niet geweten. Korte tijd nadien traden zij bij de Kartuziers te Zelem binnen. Immers in 1401 vaardigde paus Bonifacius IX een bul uit, waardoor het convent beiden, alsmede een zekere Lambert Mulaert, waarschijnlijk eveneens uit Noord-Nederland afkomstig, tot de heilige wijdingen mocht toelaten. Wegens vroegere krijgsdienst in het leger van bisschop Frederik van Blankenheim behoeften zij bijzondere dispensatie (1). Van hen bleef enkel Mulaert te Zelem, die er omstreeks 1436 als clericus redditus overleed (2). Gozewijn Comhair werd door een tweede professie in de Grande Chartreuse opgenomen en kreeg nadien in IJsland een tijdelijke missieopdracht toegewezen (3). Koenraad Mom van zijn kant volgde naar vermogen de regel der orde, maar hij kon zich lichamelijk, noch geestelijk wennen.

---

(1) H.J.J.SCHOLTENS, Gozewijn Comhair, Kartuizer en Bisschop van Ysland, in A.G.A.U., LI (1925), passim.

(2) C.C.G., 1436: "Obiit frater Lambertus Mulaert, clericus redditus".

(3) H.J.J.SCHOLTENS, Gozewijn Comhair, Kartuizer en Bisschop van Ysland, in A.G.A.U., LII (1926), blz. 136-151.

Te Rome vroeg hij dan ontheffing en overgang naar een bedelorde. In 1411 machtigde de paus de abt van het klooster te Dikningen in het diocees Utrecht Momm verzoekschrift te onderzoeken (1). Wat er van Momm verder geworden is, weet men niet. Dat hij Sint-Jan verliet, is echter zeker, daar de overlijdensberichten zijn naam niet vermelden.

Ofschoon de intrede van de gebroeders Jan en Diederik van Brederode, die tot één der grootste grafelijke geslachten uit het Hollandse huis behoorden, wellicht te Zelem met sympathie begroet werd, bezorgde de eerste het klooster een harde ontgoocheling.

Na de dood van zijn vader in 1390 kwam Jan van Brederode als vijftiende heer van Rode aan het bewind. In 1402 liet hij met goedvinden van zijn echtgenote, Johanna van Abcoude, het huwelijksleven varen en beiden traden zij in het klooster. Johanna werd Dominikanes te Wijk bij Duurstede; Jan meldde zich bij de Kartuizers te Zelem aan. Toch scheen hij zich hier verder in te laten met de sedert enige tijd in verval zijnde heerlijkheid van Rode, die hij hoe ook van de ondergang wilde redden. Bij de dood van zijn schoonvader achtte hij het ogenblik gunstig en aangetrokken door diens rijkdom, vluchtte hij in 1409 uit het convent van Zelem. Noch de inspanningen van zijn prior Gozewijn Comhair, noch de pogingen van Gerson om hem naar het klooster

-----

(1) VATICANAANS ARCHIEF, Reg.Later.93, fol.97r.

weder te voeren, hadden enig resultaat. Hij stierf als soldaat op het slagveld te Arincourt in 1415. Zijn oudste broer Diederich, die omstreeks 1403 van de Kartuziers bij Arnhem als clericus redditus naar Zelem overkwam, kon slechts lijdzaam toezien. Waarschijnlijk vernam hij zelf het noodlottige einde van zijn broer niet meer, daar de overlijdensberichten Diederichs dood al in 1415 doorgaven (1).

Volgens het leven van de H.Lidwina trad ook een zekere Hendrik, afkomstig uit Den Haag, buiten het weten van zijn ouders in het Sint-Jansklooster te Zelem. Zijn vader, die zich over zijn plotse verdwijning ongerust maakte, nam zijn toevlucht tot de maagd van Schiedam. Van haar vernam hij dat zijn zoon in het Kartuizerklooster nabij Diest was getreden (2). Ofschoon dit verhaal wellicht ten dele verzonnen is, is het toch niet van alle waarheid ontbloom; immers volgens de kapittelverslagen overleed er in 1457 op Sint-Jan een monnik, Hendrik van den Haag genaamd (3).

Nog andere vooraanstaande jongeren bevonden zich in de eerste helft van de XVe eeuw te Zelem, waaronder Jan van Bueren, zoon van Jan van Bueren tot Reygersfoort heer Ottensz, die er omstreeks 1430 als hospes overleed (4)

---

(1) H.J.J.SCHOLTENS, Jan van Brederode, convers der Karthuizers bij Diest, in H.T., III (1924), blz.8-29; Nieuw Nederl. Biografisch Woordenboek, VII, kol.200-204.

(2) G.A.MEYER, Het leven der H.Lidwina, blz.43.

(3) C.C.G.: "Obiit D.Henricus Hagis professor domus sancti Johannis Baptistae in Zeelhem prope Diest".

(4) H.J.J.SCHOLTENS, Necrologie der Utrechtse Kartuziers, in A.G.A.U., LXXI (1952), blz.111.

en Heinrich van der Birnbaum, geboortig van Keulen en prior alhier van ± 1442 tot 1443 (1).

Het hoeft geen betoog dat de roepingen niet enkel uit Noord-Nederland of uit nog verder gelegen gebieden kwamen. In de loop van de XVe eeuw hebben de zuidelijke provincies wellicht het merendeel der kloosterlingen geleverd. Steeds voelden zich postulanten uit de omgeving van Zelem tot Sint-Jan aangetrokken; nu eens ging het om jongelingen uit Diest (2), Herk (3), Sint-Truiden (4), dan weer betrof het kandidaten uit aanpalende parochies zoals Waanrode (5), Veerle (6), Rijkhoven (7), Assent (8).

De onaanzienlijke uitzet en de geringe nalatenschap, voor enkele onder hen gekend, schijnt erop te wijzen dat velen van hen van boerenafkomst waren. Toch mag zulks niet veralgemeend worden, want Dionysius van Leeuwen, de later beroemde letterkundige, die uit het naburige dorp Rijkel stamde en omstreeks 1420 te Zelem kwam aankloppen, was van adel. Daar hij toen nog geen 20 jaar oud was, werd hij echter

---

(1) IDEM, De Litteraire nalatenschap van de Kartuziers in de Nederlanden, in O.G.B., XXV (1951), blz.22.

(2) Monnik Geert Bleren (Cfr. R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 9, 9 maart, 1477) en donaat Pieter (C.C.G.: 1500).

(3) Monnik Libert (C.C.G.:1491) en Willem (C.C.G.:1487.).

(4) Monnik Eustachius Herckenrode (C.C.G.:1520).

(5) Convers Frederik (C.C.G. 1418) en Arnold (R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 5.

(6) Monnik Jan (R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 7 (5 september, 1439).

(7) Monnik Hendrik (C.C.G.:1464).

(8) Convers Pieter Gheerts (R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular.nr 14, fol.163v.-164r).

afgewezen. Dionysius trok dan naar Keulen; hij studeerde er enkele jaren aan de universiteit en trad in 1424 in het Kartuizerklooster te Roermond (1).

Uit het Henegouwse traden in die tijd Everard van Heussen en Jan van Montignies in het convent te Zelem. De eerste fungeerde er als prior (+ 1401-1406) (2) Jan van Montignies, gesproten uit een bekend geslacht, was er omstreeks 1442 eveneens overste (3).

Een enkele maal ook trof men onder de postulanten een priester aan. Merkwaardig in dit opzicht was wel de roeping van Rombout Boem uit Mechelen. Blijkens zijn testamentaire beschikking was hij gehuwd geweest met wijlen Maria-Endout, die hem verschillende kinderen naliet. Na haar dood werd hij priester in het diocees Kamerijk. Toen twee van zijn kinderen in het klooster waren getreden, zegde ook hij de wereld vaarwel en trad op gevorderde leeftijd in het convent te Zelem. In de loop van 1436 volbracht hij er zijn noviciaat en stierf enkele jaren later. De rijke nalatenschap en de begraafplaats, die zijn familie bij het Onze-Lieve-Vrouwenaltaar in de Sint-Janskerk, te Mechelen bezat, getuigen van het aanzien van Boems geslacht (4).

---

(1) H.J.J. SCHOLTENS, Het Roermondse Kartuizerconvent voor de zestiende eeuw, in P.S.H.A.L., LXXXVI-LXXXVII (1950-1951), blz. 228.

(2) IDEM, De Litteraire nalatenschap van de Kartuizers in de Nederlanden, in O.G.E., XXV (1951), blz. 14.

(3) E. LAMALIE, o.c., blz. 50, noot 4.

(4) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, karton 7 (6 april, 1436); C.C.G. 1446: "Obit d. Rumoldus Boem---".

In de tweede helft van de XVe eeuw worden de bronnen over de roepingen weer schaarser. Toch schijnt Zelem toen ook nog monniken uit de adel te hebben gekend. Zo was Nicasius van Lichtervelde uit Ieper, die van ± 1499 tot 1501 nabij Diest het priorskleed droeg, de zoon van ridder Wulpaert van Lichtervelde, hoogbaljuw van Ieper (1).

Het Kartuizerklooster te Zelem oefende tevens een grote aantrekkingskracht op academisch gevormden uit. Aan de Parijse universiteit studeerde Herman Steenken van Schüttof in de artes (2) en te Erfurt behaalden Everard van Heussen en Hendrik Orsoy een universitaire graad (3). Geen Kartuizersmannik uit de XVe eeuw genoot wellicht een universitaire vorming als Heinrich van der Birnbaum. Na aan de universiteit te Bologna gestudeerd te hebben, werd hij omstreeks 1421 Alumnus te Keulen, nadien professor en rector van dezelfde instelling. Bij de stichting van de Leuvense Universiteit kwam hij naar hier over en fungeerde er van 1428 tot 1431 als professor in het burgerlijk recht. In 1435 trad Hendrik van der Birnbaum binnen bij de Kartuizers te Keulen, werd nadien prior te Doornik en vervulde ten slotte van ca.1442 tot 1443 dezelfde functie te Zelem (4).

---

(1) St.d'YDEWALLE, o.c., blz.128.

(2) H.J.J.SCHOLTENS, De Litteraire nalatenschap van de Kartuizers in de Nederlanden, in O.G.E., XXV(1951), blz.15.

(3) IDEM, o.c., blz.14: H.J.J.SCHOLTENS, Necrologie van het Kartuizerconvent van Monnikhuizen, in A.G.A.U., LXXII(1953), blz.107-108.

(4) E.REUSSENS, Matricule de l'Université de Louvain,

Ook de Leuvense Universiteit werd sedert haar stichting in 1425 door latere Kartuziers uit Sint-Jan bezocht. Zij bekwamen zich vooral in de artes, het recht of de geneeskunde (1). Bijna al de oudstudenten van de Universiteit brachten het in Zelem tot vooraanstaande functies.

-----
in Commission Royale d'Histoire, dl I, blz.67, nr 26 en noot;
H.J.J.SCHOLTENS, De Litteraire nalatenschap van de Kartuziers
in de Nederlanden, in O.G.W., XIV(1951), blz.22.

(1) De Matricula van de Leuvense Universiteit, door E.REUSSENS en J.WILS uitgegeven, bezorgde volgende namen: Rombout Boom (1434, 1435), Jan van Balen (1438) Jan van Brabant (1450), Geert Bleren (1459), Jan van den Briel (1463), Pieter Dorlant (1472), Jan van Gent (1478), Eustachius van St. Truiden (1483).

§ 2. DE BEDRIJVGHEID DER OFFICIALES.

Het convent te Zelem werd door de officiales bestuurd: diegenen nl. aan wie een officium, een ambt was toevertrouwd. Daartoe rekende men de prior, de vicaris, de procurator en de koster. Ofschoon hun bezigheden zich hoofdzakelijk binnen de muren van het klooster afspeelden, gebeurde het toch dat de prior en de procurator naar buiten optraden. In dit opzicht verschilden zij van de andere kloosterlingen, die in de cel hun eenzaamheidsideaal beleefden.

De gewone monnik immers was aan een strikt afgebakende plaats gebonden, die hij niet mocht verlaten. In het klooster hield hij zich in zijn cel op, die hij slechts voor enkele gemeenschappelijke oefeningen als het officie en de bijwijlen gezamenlijke maaltijd mocht verlaten (1). Enige bewegingsvrijheid werd hem nochtans onder de vorm van een wekelijkse wandeling toegestaan (2). Te Zelem werd het gebied, dat voor die wandeling bestemd was, reeds in 1336 door de Grande Chartreuse vastgelegd. Te oordelen naar de beschrijving van het handvest kwam het terrein nagenoeg met

---

(1) Zulk heremitisch voorkomen behoorde tot een der grondbegisselen van de Kartuizerregel. Cfr. Consuetudines C. XIV en XXVIII-XXXI; Statuta antiqua, II, c. XV-XVII; Statuta nova, c. VI.

(2) Statuta nova, II, c. IV, nr 2.

de parochie Zelem overeen (1). Ruim 200 jaar bleven die termini behouden. In 1557 werden ze echter verlegd, toen men wegens de slechte toestand van de wegen in de winter de kloosterlingen een andere hogergelegen wandelweg voorschreef (2).

Wie uit zijn kloosterkamer geroepen werd om een ambt waar te nemen, wist dat zijn bezigheden zich op een heel ander gebied zouden afspelen. In de regel had de kandidaat-prior een betrekkelijk lang kloosterleven achter de rug en vaak zetelde hij reeds in het bestuur van zijn eigen convent. Zulks was het geval met Everard van Heussen en Hildeward van Oostee, die voor hun prioraat het procuratorschap te Zelem uitoefenden (3). Anderen waren voor hun aanstelling al overste van een ander klooster geweest; Jan van Meldert, Hendrik van Coesfeld, Heinrich von der Birnbaum en Hendrik Orsoy droegen het priorskleed respectievelijk te Herne (4), Arnhem (5), Doornik (6) en Roermond (7). Jan van Balen daarentegen was voor zijn benoeming tot prior, vicaris te

(1) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular. nr 15, fol.108.

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 13 (14 maart, 1557).

(3) Everard van Heussen, prior in de jaren 1401-1406 (R.A.H. Fonds Kartuziers Zelem, cartular. nr 14, fol.19) was procurator in 1387 (R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular. nr 14, fol.105); Hildeward van Oostee, prior in de jaren ± 1438-1440 (R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 7) was procurator in 1434 (R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, cartular. nr 14, fol.144 en cartular. nr 15, fol.47).

(4) E.LAMALLE, o.c., blz.182.

(5) H.J.J.SCHOLTENS, De Kartuziers bij Geertruidenberg, in B.B., XVIII (1941), blz.52.

(6) IDEM, De Litteraire nalatenschap van de Kartuziers in de

Scheut (1). De bestuursleden buiten de prior riep men soms zeer vlug tot het aktieve leven. Ja, Jan van Veerle, in september 1439 nog novies (2) was al in juli 1441 procurator (3).

Volgens de oude Kartuizerregel had de prior in de eerste plaats zorg te dragen voor het geestelijk welzijn van de monniken en het instandhouden der communiteit (4). Hierbij verkreeg hij in 1368 bij de uitvaardiging van de Statuta Nova toezicht op de financiën, welke slechts voor een klein deel in de handen van de procurator mochten blijven (5). Als het zaken van aangelegenheid betrof hield hij zich blijkbaar ook met de administratie van het klooster bezig (6).

De prior handelde echter niet naar willekeur. Steeds stond hij onder toezicht van de Grande Chartreuse, die met behulp van de visitatoren controle op hem uitoefende. Zelfs konden de onderdanen het beleid van hun overste aan de kaak

-----
Nederlanden, in O.G.E., XXV (1951), blz. 22.

(7) IDEM, Het Roermondse Kartuizerconvent vóór de zestiende eeuw, in P.S.H.A.L., LXXXVI-LXXXVII (1950-1951), blz. 216-217.

(1) A.PIL. Een geschiedenis van het Kartuizerconvent / O.L. Vrouwe van Gratie / te Scheut en binnen Brussel, blz. 174.

(2) R.A.H., Fonds Kartuizerklooster te Zelen, karton 7 (6 september, 1439).

(3) Ibid., karton 7 (15 juli, 1441).

(4) Statuta antiqua, II, c. X, nr 6: "---prioris intercaetera quae eis debent, quietis et stabilitatis et aliorum nostrae religionis exercitiorum praebere debent seipsos in exemplum---".

(5) Statuta nova, II, c. III, nr 13: "Prioris non permittant procuratores servant pecuniam ultra decem librarum quantitatem".

(6) Al de grote grondaankopen in het begin van de XVe eeuw te Zelen waren aan de aktiviteiten van prior Everard van Heusen te danken. Vgl. R.A.H., Fonds Kartuizers Zelen, kartons 2, 3 en 4

stellen. Zulks scheen in het begin van de XVIIe eeuw te Zelem het geval te zijn, toen drie kloosterlingen zich bij het generaal-kapittel over hun prior beklagden. De vergadering verstrekte deze kloosterlingen antwoord en machtigde de visitatoren der provincie op te treden, indien de beschuldigingen, die tegen de overste werden uitgebracht, gerechtvaardigd waren (1).

Daarenboven was het prioraat niet blijvend. Wel diende de prior telkenjare zijn ambt ter beschikking van het bestuur der orde te stellen. Werd hij gehandhaafd dan verordende dit: "Priori domus prope Diest non fit misericordia". Indien de overste gegronde redenen aanvoerde, kon hij evenwel van zijn ambt ontheven worden. Zo ontving prior Gerrit Schulte, die om gezondheidsredenen dringend ontslag had aangevraagd, in 1421 hiertoe vergunning en verlof om zich in Monnikhuizen te gaan vestigen (2). Zijn gezondheidstoestand was echter zo slecht geworden dat deze beslissing geen effect meer had (3). Heinrich von der Birnbaum kreeg echter om gelijkaardige redenen geen ontslag. Indien hij wegens zwakheid het convent niet meer naar behoren kon besturen, mochten de visitatoren hem evenwel ontslaan (4). Ofschoon

---

(1) C.C.G. 1532: "Et de his quae petunt D. Guilhelmus, Joannes et D. Cornelis Zuct de Brielis---, si causam habeant iustae querclae adversus priorem, quae ex eorum litteris non satis evidententer apparent, exponunt visitatoribus provinciae, qui ministrabunt justitiam".

(2) C.C.G., 1421: "Priori domus prope Diest propter suas graves infirmitates et ad suam magnam instantiam fit misericordia et quoniam aer dicte domus est sibi inconveniens vadat ad domum monachorum Geldrie ad sanitatem recuperandam---".

(3) C.C.G. 1422: "Obiit D. Gherardus Schulteti---monachus

de prior Jan van Balen om ontheffing uit zijn ambt had verzocht, werd hij in 1468 door de vergadering gehandhaafd, die hem vermaande geduld te hebben in zijn bediening (1).

Bracht het bestuur van het convent zelden mee dat de prior zijn klooster behoefde te verlaten, toch was hij soms in opdracht van de orde als visitator, assistent of diffinitor van het generaal kapittel uithuizig. De monniken van Zelle hebben bij het visiteren van de provincies een beperkte rol gespeeld. Everard van Heussen was de enige prior, die als visitator optrad. Samen met Hendrik van Coesfeld stak hij in 1405 de Noordzee over om de Engelse provincie te bezoeken (2). Gedurende het generaal-kapittel van 1453 behoorde prior Gerard van Goes tot de acht diffinitoren, die samen met de priorgeneraal tijdens de duur van het kapittel de absolute leiding hadden (3). Ook bij het stichten van nieuwe

-----
Carthusiae prior domus de Diest---".

(4) C.C.G.1442: "Priori domus prope Diest non fit misericordia; sed propter suas infirmitates crebras committitur visitatoribus ut eam sibi faciant, si hoc pro utilitate domus ritum fuerit expedire".

(1) C.C.G.1469: "Priori domus prope Diest non fit misericordia, sed habeat adhuc patientiam in officio".

(2) E.M.THOMPSON, The Carthusian Order in England, blz.179-180.

(3) ARCHIVES DE LA GRANDE CHARTREUSE, A.-V., nr 74 a.

Kartuizerkloosters was het aandeel van Sint-Jan niet bijster groot. Slechts eenmaal in 1503 kreeg de prior van Zelem een dergelijke opdracht, toen Jan de Ghelasmaker zich in verbin- ding moest stellen met een vrouw te Kortrijk, die aldaar een Kartuizerklooster wilde stichten. Hij diende hierover op het volgende generaal kapittel verslag uit te brengen (1). Van die stichting kwam echter niets terecht.

Ruimer evenwel was de belangstelling, die het convent en vooral de prioren van Zelem voor andere kloostercongre- gaties toonden. Een enkele keer werden de oversten van Sint- Jan hierbij buiten ordeverband als visitator egeroepen. Dit geschiedde sedert 1410, toen het vrouwenklooster "De Be- sloten Hof" te Herentals tot stand kwam en de stichter Ar- nold van Crayenhem het onder toezicht van de prior van Ze- lem en van de abt der Premonstratenzers van Tongerlo stelde. (2). Bijna gelijktijdig werd het nonnenconvent van Zichem gesticht, waarvan de prior van Sint-Jan eveneens als visi- tator aangesteld werd (3).

---

(1) C.C.G., 1503.

(2) F.J.RAYMAEKERS, o.c. blz. 37.

(3) H.J.J.SCHOLTENS, Gozewijn Comhair Karthuizer en Bisschop van Ysland, in A.G.A.U., LII (1926), blz. 127.

Vooral in de kloosterslotbeweging speelde het Zelemse Kartuizerklooster samen met andere Brabantse Kartuizerconventen een niet onaanzienlijke rol. Met uitzondering van de Kartuizers en enkele besloten vrouwenconventen, verkeerden vrijwel al de andere orden in het begin van de XIVE eeuw in staat van verval. De oorzaak van het kwaad lag vooral in de uithuizigheid, die juist bij de Kartuizers met succes bestreden werd. De reacties bleven niet uit en overtuigd van de hoge geestelijke waarden, die de insluiting meebracht, stonden de hervormingen te Brabant in het teken van de clausuur (1).

Toen Godfried van Oesterhem in 1407 beslaat bij Leuven een priorij van reguliere kanunniken te stichten nam hij reeds de insluiting van het Kartuizerconvent te Zelem als voorbeeld. De bekrachtiging ervan volgde bij beslissing van paus Martinus V, die in 1418 het klooster onder clausuur "ad normam Carthusianorum in Zelem" stelde (2).

Een zeer invloedrijk man in de kloosterslotbeweging, ridder Arnold van Crayenhem, vatte toen ook het plan op naar het model van Bethlehem bij Leuven een mannenklooster

---

(1) F.PRIMS, De kloosterslotbeweging in Brabant, in Mededelingen van de Kon.VI.Akad.voor Wetenschappen, Klasse der Letteren, VI,1,passim.

(2) J.DARIS, Histoire du diocèse^{et} de la principauté de Liège pendant le XVe siècle, blz.109.

te Ouwen-Grobbendonk te stichten. Nadat hij met enkele vrienden, waaronder de Kartuizerprioren van Antwerpen en Zelem, overleg had gepleegd, kwam het klooster in 1407 tot stand. De plechtige instelling van de prior greep pas in 1420 plaats. Onder de genodigden bevond zich Gerrit Schulte, overste van Sint-Jan. Op aandringen van Arnolds echtgenote Johanna van Steyvoort, die met Zelem op goede voet leefde en het herhaaldelijk giften schonk, vaardigde de paus Eugenius IV in 1431 zijn bylla inclusionis uit, waardoor de prioren van Windesheim, Groenendaal en Zelem gemachtigd werden de insluiting van het convent naar het voorbeeld der Kartuizers te omschrijven. Hendrik van Groenendaal en Godschalk, prior van Zelem, reisden hierop naar Grobbendonk en zetten bij de Troon palen uit. Het statuut, dat het slot zou uitmaken, werd in 1432 door beide prioren te Luik nader uitgestippeld (1).

Hierbij bepaalden de activiteiten der prioren van Zelem zich echter niet. Meermalen traden zij op in publieke aangelegenheden, ofschoon niet steeds met hetzelfde succes. Merkwaardig was de tussenkomst die Gozewijn Comhair in 1414 aanvaardde in de verwickelingen tussen koning Sigismund en de hertog van Brabant, Antoon van Boergondië, om het bezit van Luxemburg en Brabant. Toen het de hertog duidelijk werd dat Sigismund de kort te voren uitgebroken

---

(1) F.PRIMS, De priory O.L.V. ten Troon te Ouwen-Grobbendonk, passim.

opstand in Luxemburg ondersteunde, zette hij prior Gozewijn Comhair aan zich in dienst te stellen van de vredesplannen en de koning te gaan opzoeken, die toen toevallig in Noord-Italië verbleef. De overste van Zelem gaf gehoor aan de hertog en vertrok in het voorjaar van 1414 naar Italië. Bij Sigismund toegelaten, overhandigde Comhair de geloofsbrieven van Antoon en in een uitvoerig betoog kwam hij vervolgens zelf uit voor diens belangen. In juni van hetzelfde jaar hadden zij beiden een nieuw onderhoud, dat meer in het bijzonder over het bezit van het hertogdom Brabant liep. Volgens Sigismund moest Brabant terug naar zijn huis keren, niet alleen omdat het een opengevalen leen betrof, maar vooral omdat hertogin Johanna het aan keizer Wenceslaus zou hebben overgedragen. Even knap als gepast toonde de monnik ten antwoord een muntstuk, waarop de beeltenis der hertogin prijkte. Dit muntstuk, naar hij nader omschreef, zou geen zin hebben gehad, zo Wenceslaus werkelijk erfopvolger ware geweest. Kort nadien keerde de prior naar de Sint-Jansberg terug. In augustus verliet Comhair echter opnieuw het klooster en vertrok samen met een aantal voor-
aanstaanden uit Brabant voor een derde maal naar Sigismund, die toen te Koblenz verbleef. Eens te meer leverden de besprekingen geen blijvende oplossing op en het gezantschap, dat op 20 augustus de terugreis aanvaardde, voegde zich vijf dagen later bij Antoon te Antwerpen, waar het verslag uitbracht. Daarna schijnt Gozewijn Comhair zich definitief

in zijn convent te hebben teruggetrokken (1).

In de onderhandelingen tussen Gent en de Roomse koning Maximiliaan was prior Nicolaas Kengtemp minder gelukkig. Met de prioren van de Kartuizerkloosters te Antwerpen en te Brussel begaf hij zich in 1485 naar Gent om de vredesplannen van Maximiliaan te dienen. Spijts zijn opdracht werd hij samen met zijn medegezanten door de Gente-naars in hechtenis genomen. Gelukkig gaf Gent zich op de dag van hun gevangenneming over en konden zij na veertien dagen naar huis terugkeren (2).

Méer nog dan de prioren waren de procuratoren met het behartigen van de materiële belangen van het convent belast. Bij uitnemendheid lag hun activiteit in het beheer van de kloosterbezittingen, die door de termini possessionum afgebakend werden. Wanneer deze limitatie te Zelem ingevoerd werd, staat niet vast. In de XVe eeuw evenwel is ze van kracht, want blijkens een verordening van het generaal-kapittel in 1428 was het het Sint-Jansklooster niet veroorloofd de grenzen van zijn goederen uit te breiden. Daarentegen diende het al zijn goederen buiten dit gebied te gelde te

---

(1) P.F.X. DE RAM, Chronique des ducs^{de} Brabant, VI, k. CXVI-CXVIII.

(2) A. PIL, Een geschiedenis van het Kartuizerconvent O.L.Vrouwe van Gratie te Scheut en binnen Brussel, blz. 203.

maken (1). Omstreeks 1447 ging het generaal-kapittel op een nieuw verzoek evenwel in en de oude grenzen, die binnen een afstand van 12 mijlen van het klooster gelegen waren, werden nu op 22 mijlen afstand van de steden Diest en Halen gebracht (2).

Op dit terrein opereerde de procurator. Zowel bij de aankoop als de verkoop van gronden en renten handelde hij gewoonlijk de zaken af in naam van het klooster (3). Moest er leenhulde betuigd, dan ook werd hij door de communitieit afgevaardigd (4). Krachtens de formulering van verschillende akten droeg de procurator soms zijn gezag aan een convers, donaat of zelfs aan een buitenstaander over. Wellicht mocht hij het convent immers niet naar willekeur verlaten. Zo kon de procurator van het Kiel slechts zevenmaal per jaar binnen de limieten uitgezonden worden en dan nog alléén in gevallen die een convers, reddiet of knecht niet tot een goed einde

-----
(1) C.C.G. 1428: "Licentia vero dilatationis terminarum, cuius copiam vidimus; quoniam minus larga est, annullamus, in iungentes eis quod possessiones et redditus -- extra terminos vendant infra biennium et pecuniam--".

(2) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz.50, noot 1: "-- sufficientes intelleximus--vobis termini possessiones acquirendi a procuratoribus vestris tantum ad 12 leucas fuerunt assignati --- assignamus ut videlicet ad 20 leucas seu 22 ad plus a villis de Diest et de Halen, inter quas domus vestra est situata, se extendant--".

(3) Dit blijkt uit het formulier van de aankoop - en verkoop-akten. Utdrukkingen als: "Janna van den Briele procurator sgoidshuijs van Zeelhem heeft opgedragen inden name van den selven goldshuys" zijn niet zelden.

(4) Cfr. ondermeer R.A.H., Fonds Kartouizer Zelem, karton 5 (6 juli, 1421): "Henric van Osteel procurator van syne godshuys wegen es comen tairseot -- ende heeft onssen heer van Aircot te huse ende te hove gesocht---hem te veldoene van alsulker manscap ende hulde als tsgoidshuys onsen lieven heer na leenrecht sculdich weere te doene van haren leengoede---".

vermocht te brengen (1). Vanaf 1447 evenwel ziet men de procurator van het Sint-Jansklooster ook buiten de bezitsgrenzen optreden; dit echter maar viermaal per jaar (2).

Behalve enige namen is er over de vicarii en sacristae van Zelem weinig bekend. Als naar gewoonte stonden de eersten de prior in zijn bestuur ter zijde (3) en maakten zich verdienstelijk met de opleiding der novicen (4). Denkelijk hadden zij eveneens toezicht op de gestrafte monniken (5). De sacristae hadden te zorgen voor de kerk en de sacristie (6). Hun bedrijvigheden, in tegenstelling met de prior en de procurator, beperkten zich dan ook tot enkele bezigheden binnen het klooster. Zij verschilden weinig van de andere monniken, die met gebed, studie en schrijfarbeid hun kloostercel eer aandeden.

(1) H.DELVAUX, o.c., blz.61-62.

(2) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz.50, noot 1: "---quodque prior sepedicte domus---suum procuratorem ter vel quater in anno-extra prefatos terminos mittere seu destinare valeat---".

(3) H.J.J.SCHOLTENS, Het Roermondse Kartuizerconvent voor de zestiende eeuw, in P.S.H.A.L., LXXXVI-LXXXVII (1950-1951), blz.210.

(4) A.PIL, o.c., blz.209-210.

(5) C.C.G. 1436: "Et de incarcerato liberando de quo scribit vicarius committitur priori Antwerpiae---".

(6) H.J.J.SCHOLTENS, Het Roermondse Kartuizerconvent voor de zestiende eeuw, in P.S.H.A.L., LXXXVI-LXXXVII (1950-1951), blz.210.

§ 3. VREEMDE MONNIKEN EN PROVENIERS TE ZELEM.

Buiten de monniken, die zich door hun professie aan het klooster hadden verbonden, werden er bijwijlen ook Kartuizers uit andere Kartuizerconventen als hospites naar Zelem gezonden. Hier verbleven zij gewoonlijk slechts enkele jaren, waarbij het huis van herkomst hun onderhoud diende te vergoeden. Voor zover bekend, hebben zij er nooit een ambt waargenomen.

Niet zolang na de stichting van het Sint-Jansklooster vindt men er reeds Gerrit Santen uit Herne als hospes. Hij verbleef er niet erg lang, want omstreeks 1359 verhuisde hij naar Luik, waar hij tot de eerste monniken van het aldaar gestichte klooster behoorde (1).

In de XVe eeuw vooral kwamen verschillende vreemde monniken naar Zelem over. Zo diende Jan van Arnhem, na zekere tijd te Sint-Jan te hebben doorgebracht, krachtens een verordening van het generaal-kapittel in 1411 naar het huis zijner professie te Luik terug te keren (2). Ook Adriaan Keppel uit het Brugse Kartuizerconvent vond voor 1459 nabij Diest een rustig onderkomen. Vandaar werd hij naar Scheut

---

(1) H.J.J.SCHOLTENS, De Litteraire nalatenschap van de Kartuizers in de Nederlanden, XXV (1951), blz.11.

(2) C.C.G. 1411: "Et D.Johannes de Arnheim, hospes in Zeelhem, vadat ad domum Leodii, suae professionis---".

overgeplaatst, waar men zijn verblijfskosten voor één jaar moest vergoeden (1).

Alhoewel de reden van verplaatsing niet altijd bekend is, is zulks weleens het onbehoorlijk gedrag van sommige monniken. Zo verstrekte het generaal-kapittel van 1438 aan Zelem antwoord over het al dan niet hospiteren van een kloosterling, die het convent met ergerlijke gewoonten voortdurend aanstoot gaf. Als hij zich niet beterde, konden de visitatoren hem naar een ander huis sturen mits Sint-Jan evenwel de verblijfsvergoeding voor haar rekeningnam (2).

Waarin het boeten van een gestrafte bestond, blijkt niet uit de bronnen. Soms werd hij in een strafcel, carcer genoemd, opgesloten (3). Reeds omstreeks 1435 verbleef er in Zelem een incarceratus. Zijn vrijstelling, welke de vicaris had aangevraagd, werd door de kapittelvergadering van 1436 niet onmiddellijk bewilligd, maar wel toevertrouwd aan de prior van Antwerpen (4).

Merkwaardig was het geval van de convers Jan Eymericus uit het Kartuizerklooster te Utrecht. Na een verblijf van twee jaar als hospes te Antwerpen, werd hij in 1446 naar

(1) A.PIL, o.c. blz. 177.

(2) C.C.G. 1438: "---et quia quidam monachorum dicte domus suis moribus scandalosis conturbat dictam domus, committimus visitoribus quod praedictum, nisi se emendaverit, expensis praefatae domus alibi possint collocare".

(3) Te Zelem blijkt zulke strafcel bestaan te hebben. Cfr. R.A.H. Fonds Kartuizers Zelem, karton 11 (17 september, 1510): "Acta fuerunt haec in quadam cella supra carcerem---".

(4) C.C.G. 1436: "Et de incarcerato liberando de quo scribit vicarius committitur priori Antwerpiae---".

Sint-Jan gezonden, waar hij klaarblijkelijk straffen uitboette (1). Krachtens een verordening van het kapittel kreeg ook hij geen strafonthefing en moest Zelem enige tijd met hem geduld oefenen (2). Het jaar nadien verbleef Eymericus nog steeds als incarceratus op Sint-Jan (3). De kapittelvergadering van dat jaar, die het Utrechtse klooster echter ertoe aanzette de verblijfsvergoeding van haar gestrafte monnik in Zelem te betalen, bepaalde tevens dat Eymericus elders kon opgenomen worden (4). Zijn naam komt in de latere chartae capituli niet meer voor. Omstreeks 1450 is hij als hospes te Monnikhuizen bij Arnhem overleden (5).

Het gebeurde wel eens dat een Kartuizer-convent tengevolge van zware materiële zorgen gedeeltelijk of zelfs in haar geheel elders gastvrijheid diende te zoeken. Blijkens een besluit van de Grande Chartreuse schijnt Zelem omstreeks 1423 zulke moeilijkheden gekend te hebben. Indien de visitatoren, die met de divisio belast werden (5),

(1) C.C.G. 1446: "---et frater Eymericus conversus domus Trajecti, qui per biennium fuit hospes in dicta domo Antwerpiae vadat ad domum de Zeelhem prope Diest ad hospitandum ad ordinis voluntatem".

(2) C.C.G. 1448: "Et de quodam ibi incarcerato [Eymerico] professo domus Novae Lucis prope Trajeetum, a quo petunt liberari, habeant patientiam et adhuc sustineant eum---".

(3) C.C.G. 1449: "Et super his quae de incarcerato Trajectensi scribunt---".

(4) C.C.G. 1449: "Et injungimus sibi [priori et conventui de domo Trajectensi] quod ad dictamen visitatorem provinciae ita liberaliter provideant de expensis sui incarcerati in domo Diestensi, quod ibidem aut alibi patienter toleretur---".

(5) H.J.J. SCHOLTERS, Necrologie van de Utrechtse Kartuziers, in A.G.A.U., LXXI (1947), blz. 120.

een aderlating toegestaan hebben, was deze toch niet bijster groot. Het klooster immers telde enige jaren later nog 18 kloosterreligieuzen en 6 lekebroeders, welk aantal in de XVe eeuw juist het hoogst is (1).

Bijna volledig evenwel was in 1427 de overplanting van de Utrechtse Kartuziers tengevolge van het Utrechtse Schisma. Verschillende Kartuizerconventen, waaronder die te Amsterdam, Antwerpen en Brugge, moesten monniken uit dit klooster te gast nemen. In Sint-Jan vond Jan van Bueren een gastvrije cel. Hij stierf er weinige jaren later (2).

Een Kartuizer, die buiten zijn eigen klooster verbleef, kon zich door een tweede professie aan het gastvrije klooster verbinden. Cornelis Wayn, hospes te Zelem, mocht in 1505 met de toelating van de prior en het convent op de Sint-Jansberg een nieuwe professie doen, waardoor de banden met zijn vroeger huis werden verbroken (3).

---

(6) C.C.G., 1423: "---et de divisione domus suae committitur visitatoribus, prout petitur; quibus etiam visitatoribus committitur plena facultas disponendi de hospite--".

(1) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz. 39.

(2) H.J.J.SCHOLTENS, Necrologie van de Utrechtse Kartuziers, in A.G.A.U., LXXI (1952), blz. 107, 111.

(3) C.C.G. 1505: "Et D.Cornelius Wayn, hospes de Zeelem faciat professionem de consensu prioris et conventus".

Het gebeurde ook dat wereldlijke personen mits bepaalde verplichtingen tot een Kartuizerklooster toegang kregen, waar zij dan enige tijd in geestelijke afzondering doorbrachten. Ofschoon dat soort van kloosterbewoners, die men prebendarii noemde, bij de Kartuizers eerder zeldzaam voorkwam, heeft Sint-Jan er toch enkelen geherbergd, wat Raisingius erg trof (1). Spijts deze mededeling zijn er slechts een drietal proveniers bekend. Het zijn Renier II, heer van Schoonvorst en van Zichem, ridder Hendrik van Diest, heer van Rivieren, welke tevens een groot weldoener was van het klooster alsmede Jan Bleren uit Diest. Zij komen respectievelijk ter sprake in oorkonden van 1400 en 1445 en in een testament van 1477 (2).

Blijkens de twee oudste handvesten hadden Renier II van Schoonvorst en Hendrik van Diest op hun kosten en met toelating van het convent binnen de muren van het Sint-Jansklooster een huisje voor eigen gebruik laten bouwen. Hoe die gebouwtjes eruit zagen, blijkt niet uit de beschrijving. Nu eens is er sprake van "huysinghe ende tymmere"; Hendrik van Diest heet het kortweg "huys". Volgens de oorkonden hadden beiden enkel het vruchtgebruik van hun woning, die bij hun dood het eigendom van het convent werd. Hieruit volgt

---

(1) A. RAISSIUS, Origines Carthusiarum Belgii, blz. 52: "---- et intra solitudinis huius secreta delitescenti, multa adhaerebat turba nobilium adeoque frequentabatur ab eis----".

(2) Zie Bijlage I.

misschien dat de voornoemde huisjes naar het plan van de andere cellen opgetrokken werden, zodat zij later door de monniken zelf in gebruik konden genomen worden.

Ook de meubilering van hun cel, die deze proveniers blijkbaar zelf gefinancierd hadden, kwam na hun overlijden het klooster toe. Zo schonk Renier van Schoonvorst zijn huisraad, geld en al de andere bezittingen, die hij zou achterlaten, aan het klooster, op voorwaarde evenwel dat deze beslissing later mocht worden herzien. Hendrik van Diest maakte hierbij gewag van "juwelen" wat er schijnt op te wijzen, dat hun inboedel niet zo eenvoudig als die van de monniken was. Waarschijnlijk ging het om enkele kleinoden, die aan de Kartuizers zelf verboden waren. De cel van de provenier Jan Bleren was weer eenvoudiger. Te oordelen naar zijn testamentaire beschikking bestond geheel zijn huisraad slechts uit twee bedden met bedsteden en toebehoren. Uit deze mededeling volgt dat dit vertrek niet enkel door een persoon bewoond werd. Waarschijnlijk betrof het hier de cel van zijn zoon Gerard Bleren, die toen te Zelem als Kartuizer verbleef.

Het verblijf van die mensen in het klooster was niet omschreven. Zo kon Renier, heer van Schoonvorst, met toestemming van het convent nu en dan al naar gelang twee of drie dagen zijn kluis betrekken "ghelyc anderen gasten, haren vrienden, die her overcomen". Als de provenier er was, behoorde hij zich echter aan bepaalde richtlijnen te houden.

Vooreerst moest Renier van Schoonvorst voor zijn eigen levensonderhoud zorgen. Hij diende zich niet alleen behoorlijk te gedragen, maar ook toezicht te houden op de knechten, die hem vergezelden. Luidruchtig jachtbedrijf werd in het klooster niet geduld. Ook mocht hij er geen oneerbare personen, die het convent tot schande zou strekken, huisvesten. Indien Renier van Schoonvorst of zijn gevolg de bovenstaande bepalingen niet naleefden, moesten zij na enkele waarschuwingen zonder klagen en zonder het klooster enige last te bezorgen, onverwijld het convent verlaten. Uitgevoerd verliep hij onmiddellijk reeds alle rechten op zijn cel.

Uit het voorgaande blijkt dat die kloosterbewoners niet tot het eigenlijke convent behoorden. De verplichtingen, hun door de communiteit opgelegd, doelden immers niet rechtstreeks op de levenswijze van de proveniers zelf; het waren slechts richtlijnen ter vrijwaring van de orderegel der Kartuizers. Hoe zij er hun tijd doorbrachten, mochten zij wellicht zelf bepalen.

VIERDE HOOFDSTUK : DE BOEKENZORG EN de BIBLIOTHEEK DER
KARTUIZERS VAN ZELEM ,

=====

Gedurende gans de Middeleeuwen hebben de Kartuziers voor het boek bijzondere belangstelling getoond. Deze interesse is niet ongewoon. Zij vindt haar oorsprong in de eigen levenswijze van deze monniken, die een grote boekenverzameling tot de studie en het geestelijk leven noodzakelijk maakte. De Kartuziers gingen dan ook terecht door voor boekenliefhebbers van huis uit (1).

Het gewone middel om zich boeken te verschaffen bestond nu hierin dat een gedeelte van het verplichte handwerk van de Kartuziers aan het afschrijven van boeken voorbehouden werd. In het kopiëren zagen zij immers een vorm van apostolaat. Reeds Guigo drong er op aan nieuwelingen de schrijfkunst te leren en bepaalde nog wel tot in de kleinste bijzonderheden welk schrijfgereedschap in elke cel moest aanwezig zijn (2).

-----

(1) P.LEHMANN, Bückerliebe und Bücherpflege bei den Karthäusern, in Miscellanea Ehrle, V (1924), blz.364-389.

(2) A.DEMEYER-J.M.DE SMET, Guigo's "Consuetudines" van de eerste Kartuziers, in Mededelingen van de Kon.Vlaamse Acad.voor Wetenschappen. Klasse der Letteren, XIII,6,blz.59.

Ook later bleef de scriptoriumarbeid druk beoefend in zoverre dat sommige schrijfwetten noodzakelijk bleken. Daarom bepaalden de Statuta antiqua dat de model-teksten van de liturgische boeken, de bijbel en de kerkvaders nauwkeurig zouden bewaard blijven (1). Het strookte dus helemaal met de geest van de orde, wanneer omstreeks 1436 monnik Rombout Boom van Zelem in het klooster, waar de schrijver zelf verbleef, een aantal boeken liet afschrijven (2). Zonder twijfel had hij hierbij afschrift en collatie met het oorspronkelijke op het oog.

Omtrent de scriptoriumarbeid van het Zelemse convent is nochtans weinig bewaard. Wel mag men aannemen dat Gerrit van Santen, die te Herne als een ijverig kopiïst doorging ook nabij Diest, waar hij rond 1350 als hospes verbleef, schrijfarbeid zal geleverd hebben (3). Het zelfde kan gezegd worden van Cornelis Block, die omstreeks 1457 in opdracht der orde uit Zelem naar Scheut gezonden werd, waar men hem gelastte met het afschrijven van verscheidene koorboeken (4). Ook Jan Balen,

-----

(1) Statuta ordinis Cartusiensis, Statuta antiqua, I, caput I.

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 7 (6 april, 1436): "Oic met dien ghelde sal men doen scriven binnen den cloester van den scrivein---".

(3) E.LAMALLE, o.c., blz.17,26,28,53.

(4) A.PIL, o.c., blz.259.

een der grondleggers van Scheut, waar hij met de kopij van een Juridisch compendium begon (1), heeft wellicht, na zijn overplaatsing in Sint-Jan, het kopiëren niet vaarwel gezegd.

Buiten deze namen zijn er geen andere afschrijvers gekend. Wijst dit op een gebrek aan kopiïsten? Het is niet uitgesloten. Zo althans dient de testamentaire beslissing van Rombout Boom uit Mechelen in 1436 opgevat te worden. Immers in zijn uitvoerig testament voorzag deze intredende postulant een hele som geld teneinde naast de aankoop van perkament en stof een leermeester in de schrijfkunst te bekostigen, die dan de kloosterlingen het schrijven zou aanleren (2).

Het klooster voorzag zelf niet voldoende in de eigen boekenneed. Ook op andere conventen werd er weleens beroep gedaan. Zo zou Boom eveneens gelden ter beschikking stellen voor het kopiëren van een zestal Kartuizertractaten in het convent van herkomst. Deze waren: de quinquagesinen op den souter, de vita Jesu Christi, de sermonen op de pater noster, het stimulum amoris, een psalmboek en een diurnael (3).

---

(1) IDEM, o.c., blz.259.

(2) R.A.H., Fonds Kartuizers Zelen, karton 7 (6 april, 1436): "Ende men salre oic met dien ghelde perkament ende stoffe mede coepen---, ende met dien ghelde sal men eenen scrivein crighen ende doen comen so wat hi cost in den cloester voirs., die den bruederen van den cloester ende mi mach leren scriven---".

(3) IBid., "Oic met dien ghelde sal men doen scriven binne den cloester van den scrivein de quinquagesinen op ten souter, die Ludolphus de Carthuyser daer op gemaect heeft, ende oic vitam Jhesu Christi ende de sermone opten pater noster---. Item noch eenen souter ---ende stimulum amoris ende een klein portabel duerenael---".

Tussen de kloosterscriptoria onderling bestond er trouwens steeds een zekere wisselwerking. Vandaar dat de Kartuziers van Scheut voor het voltooiën van hun kostbare liturgische bijbel beroep deden op meerdere huizen en vaklieden. Zelem werd hierbij omstreeks 1466 gevraagd om het derde en vierde deel in te binden (1)

Weer andere handschriften werden door schenking of aankoop verkregen. In die richting is het bekend dat dezelfde Boom uit Mechelen ook testamentair al zijn latijnse en diëtse boeken aan het klooster overdroeg. Enkele ervan moesten bij beslissing van de testateur verkocht worden met welke opbrengst men de Spiegel historiaal zou aankopen (2). Van al deze boeken behield de intredende postulant gedurende zijn leven het vruchtgebruik. Hij kon ze naar willekeur raadplegen en mocht ze ook aan zijn zoon en dochter, die eveneens de kloosterlijke staat hadden aangenomen, in bruikleen afstaan (3).

-----
(1) A.PIL, o.c., blz. 266-269.

(2) R.A.H., Fonds Kartuziers Zelem, karton 7 (6 april, 1436): "Item so es ic mijn begherte dat alle mijn boeken latinsche ende dietsche bliven solen die voerghenoemde cloester van Zeelhem ende den boeken te wetenen het passionael en den boek van Gregorius XV omelien etc.---, uitgescheiden beiden mijn breviere twee nochturnale ende eenen duerael, die begheere ic dat men vercoepen---, ende dat men met dien ghelde dat daer af comen sal een boeck coepen dat men heit speculum historiale---".

(3) Ibid.: "--- Behoudelijc mijn lijftocht daer ane te hebben ende die te gebrukene altoes met erlove mins oversten. Behoudelijc ic waer Jan mijn sone te Bethleem ende Barbara mijn dochter te Barbarendale enighe boeken van den minen begheerden te lesen, ende bij hen te hebben, dat men hen die leenen sal...".

Deze enige gegevens over de boekenzorg van de Zelemse Kartuizers zijn natuurlijk niet voldoende om een inzicht te krijgen in de produktie en daarmee in hun bibliotheek. De boekerij moet intussen heel wat uitgebreider zijn geweest dan die enkele titels doen vermoeden.

Boekkatalogen van Zelem, die hier een oplossing zouden kunnen brengen, zijn spijtig niet voor handen (1). Het enige dat wij bezitten is een XVIIe eeuwse verzamelkataloog uit Rooklooster, die benevens de vermelding van handschriften uit een groot aantal Nederlandse kloosters, ook deze van Zelem bevat. Daar J. VAN MIERLO dit register steeds uitvoerig toelichtte (2) mogen de volgende gegevens volstaan. Het handschrift, dat niet voltooid werd voor 1538, is waarschijnlijk door de monnik Geems of Gentius uit Rooklooster opgesteld geworden. Het geheel bestaat hoofdzakelijk uit vier delen. Vooraf een inleiding van de opsteller en een lijst van de handschriften uit Rooklooster. Dan volgt een alphabetische auteurskataloog met de werken. In een derde deel wordt er gehandeld over de Sanctorum vite sive legende, en in het laatste deel vindt men een lijst van anonieme werken.

Alhoewel deze kataloog in kultuur-historisch opzicht van groot belang is, kan hij wat Zelem betreft, niettemin

-----
(1) R.L. PLANCKE, Middeleeuwse inventarissen van Belgische Kloosterbibliotheeken, in De Gulden Passer, XXVI (1948).

(2) J. VAN MIERLO, En kataloog van handschriften in Nederlandse Bibliotheeken uit 1487, in O.G.B., II (1928), blz. 275-303.

slechts matige belangstelling wekken. De samensteller immers heeft niet getracht van een volledige boekenlijst te geven van ieder der behandelde kloosters; hij wil enkel een grote boekenopgave aanleggen met dan voor iedere post een of meerderde verwijzingen naar de bibliotheek, waar dit of dat boek te vinden was. De lijst van Zelem zal dan ook niet volledig zijn.

Andere moeilijkheden spruiten voort uit de primitieve voorstellingsmethode. In de kataloog wordt namelijk gewoonlijk door lettergrepen en letters in margine vermeld in welke bibliotheken de werken aanwezig waren. In de inleiding (fol.21 v.) geeft de opsteller voor Zelem, een verwierde majuskel z aan. Dit teken zal nochtans evolueren. Wellicht door haastigheid werd het later minder verzorgd, zodat men bij de opsomming van de boeken zelf een overschreven z terugvindt. Dat men hier wel degelijk met het teken van Sint-Jan te doen heeft, moge uit het volgende blijken. In de kataloog staan bij Hadewych naast dit teken de volgende werken aangetekend: visiones eius, en epistole proverbialihmata eius in theutonico. Deze boekenopgave vindt men omzeggens terug in een nota van een oud Hadewych handschrift, nota die geput werd uit het thans verloren gegaan register van Sint-Maarten. Deze post luidt als volgt: ---testatur eius visiones etiam latine et epistolas, proverbialia (quae hic desunt) rythmos et easdem visiones lingua brabant-belgica exstare in Carthusia Zelemensi prope Diestemium (1). Daar nu algemeen

(1) GENT, Universiteitsbibliotheek, handschrift 941.

aanvaard wordt, dat de kataloog uit Rooklooster de index uit Sint-Maarten gebruikte en er bij de posten van Hadewych in onze kataloog slechts één conventioneel teken gebezigd werd, mag men wel besluiten dat hier het teken van Zelem bedoeld wordt. Bij de anonimi trouwens op fol. 412 v. van de kataloog wordt er bij vieropeenvolgende werken dezelfde z gevonden. Dit teken wordt hier als volgt in randnoot nader omschreven: Ad Cartusienses in Zelem sed ignorantur auctores.

Bij de identificatie van de boeken van Zelem zelf doen we weer andere moeilijkheden op. Vooreerst ontkomt men niet aan de indruk dat de opsteller soms op zijn geheugen afgaat en de titels maar bij benadering opgeeft. De auteursnaam alsmede het incipit of principium, dat echter niet altijd aangegeven wordt, kan klaarheid brengen. Worden, zoals voor de heiligenlevens en anonieme werken, geen schrijvers aangegeven en ontbreken de beginwoorden eveneens, dan is de identificatie heel wat moeilijker. Bovendien worden ook sommige boeken aan verkeerde auteurs toegeschreven. Een kritische uitgave van de posten over Zelem, die in bijlage gegeven wordt, was dan ook noodzakelijk.

De kataloog telt omstreeks 90 werken, die op het convent van Sint-Jan betrekking hebben. Wat deze titels ons leren is niet van die aard om er hoog mee op te lopen: een oppervlakkige inzage van de posten brengt al onmiddellijk een eenzijdige belangstelling voor godsdienstige lectuur aan het daglicht.

Zoals in alle middeleeuwse kloosterbibliotheken van enige betekenis gaat de belangstelling vooreerst naar de theologische en ascetische literatuur uit. De vroegere kerkvaders ontbreken evenwel bijna geheel. Enkel de Quatuor principiis van Origenes en een viertal tweederangswerken van Augustinus zijn er aanwezig. Blijkbaar zoals elders hebben de Kerkvaders in de XVe eeuw ook bij de Kartuziers nog niet die plaats verworven, die zij ca 1520 zullen gaan innemen.

Iets groter is de belangstelling voor de religieuze literatuur van latere datum. Nochtans betreffen het hier ook maar brokstukken en gaat het lang niet steeds over de bijzonderste werken. Onder de vroegere Scholastiekers bezaten de Zelemse monniken benevens het meesterwerk De spirituali amicitia van Aelred enkele dogmatische en ascetische bijdragen van Anselmus, Richard van St. Victor en Alanus van Rijsel. De voornaamste vertegenwoordigers uit de latere scholastiek, Thomas van Aquino, Bonaventura en Albertus de Grote, vinden er een geringe plaats. Van de eerste vermeldt de kataloog enkel de bekende Summa contra Gentiles en de Expositio in cantica canticorum, dat wellicht aan H^{er}ymo van Halberstadt toebehoort (1). Ook de Ad quendam novitium is niet met zeker-

---

(1) H. HURTER, Nomenclator literarius theologiae catholicae, II, k.316 en I, k.822.

heid aan Bonaventura toe te schrijven (1). Pierre d'Ailly en Petrus van Bloy waren met respectievelijk elf en zes bijdragen nog het beste vertegenwoordigd.

Ook voor eigen auteurs bestond er helemaal geen voorkeur. Immers van de schrijvers die te Zelem zelf schreven of er op zijn minst verbleven hebben, wordt enkel het De sacramento altaris van Hendrik van Coesfeld aangegeven. Van anderen, als van Jan van Brederode of Gozewijn Comhair (2), vindt men geen spoor. Tussen de Kartuizerauteurs van andere huizen vermeldt de kataloog twee werken van Hendrik van Langenstein alsmede een tweetal tractaten en preken van diens ordebroeder Hendrik van Kalkar. Het Tractatus de missarum negligentia en de frequenti celebratione hoort niet toe aan deze laatste. Het is evenmin te onderscheiden van een gelijkkluidend werk van Hendrik van Langenstein. Het betreft hier een en hetzelfde werkje dat een ander Kartuizer Hendrik van Hessen schreef (3). Enkele andere Kartuizertractaten, die de intredende Boom in 1436 testamentair aan het klooster beloofde, staan in de kataloog ook niet vermeld.

---

(1) A. LAUER, S. Bonaventurae---opera omnia, III (1898), in Prolegomena, C. III, art. 1, § 6.

(2) Jan van Brederode vertaalde de Summe le Roy in het diets (Cfr. H. J. J. SCHOLTENS, De Litteraire nalatenschap van de Kartuziers in de Nederlanden, in O.G.E., XXV (1951), blz. 14-15). Ook Gozewijn Comhair leverde schrijfwerk (Cfr. F. T. PETERIUS, Bibliotheca Cartusiana, sive illustrium sacri cartusiensis ordinis scriptorum catalogus, blz. 108-109).

(3) Vergelijk H. HURTER, o.c. II, k. 690-694, in het bijzonder k. 694, noot en H. J. J. SCHOLTENS, o.c., blz. 12 en 15.

Evenmin genieten Nederlandse of in andere talen opgestelde werken enige voorkeur. Zo ontbreekt de veel gelezen Ruysbroeck. Wel zijn er de brieven en visioenen van Hadewych aanwezig. Waar de samensteller uitdrukkelijk zegt dat de brieven in het diets opgesteld waren, blijft deze aantekening bij de visiones achterwege. Aan de hand van een Hadewych handschrift staat het echter ook vast dat zich deze in Zelem in de landstaal bevonden (1). Andere Nederlandse werken zijn er niet voorhanden (2). Op grond hiervan zou men bij Petrarca, Dante of Boccaccio eveneens geschriften in Italiaanse versie kunnen gaan zoeken. Voor Zelem kon dit niet achterhaald worden, door het enige werk dat er aanwezig was - De casibus virorum illustrium, van Boccaccio - oorspronkelijk reeds in het latijn geschreven werd.

De geschiedkundige interesse, die voor de middeleeuwse intellectueel steeds een grote bekommernis was, is evenwel wat ruimer. Onder de veertien hagiografische werken vindt men verscheidene oudere vitae van betekenis, namelijk deze

-----

(1) GENT, Universiteitsbibliotheek, handschrift 941. Aan de binnenkant van het bovenplaat van dit handschrift leest men: "--- testatur eius visiones etiam ---epistolas, ---lingua brabant-belgico exstare in Carthusia Zelemensi prope Diestemium".

(2) Zeer zeker bezaten de Kartuziers van Zelem nog andere dietsse werken. Op dit terrein vooral is de kataloog wellicht zeer onvolledig. Zie hierover J.VAN MIERLO, o.c., blz.295-296.

van Ambrosius, Apollonia, Euphrosyna van Alexandrië en de heilige Begga. Tussen de latere heiligenlevens zijn deze van Katharina van Siena, Maria van Oignies, Nicolaas van Tolentijn en Thomas Becket te citeren. Het vermelden waard is ook het gedicht Vitae Mariae Egyptiacae van Hildebert van le Mans. De beroemde Regenda aurea, die thans te Brussel bewaard wordt en die krachtens enkele aantekeningen aan het klooster van Zelem toebehoorde, valt in de kataloog terecht niet meer onder het teken van Zelem. In 1467 immers komt dit boek reeds voor in de librije van Philips de Goede (1).

Zoals er tussen de hagiografische werken geen vitae uit de orde vermeld worden, schijnt het klooster zich evenmin aan eigen geschiedenis te interesseren. De kataloog haalt wel het anonieme Cronica parva de prioribus Carthusie aan. Maar dat is dan ook wellicht de enige post, die iets tot de ordegeschiedenis bijdraagt.

Van meer belang is het geciteerde Gesta summorum Pontificum, beter gekend onder de titel Liber Pontificalis. Het betreft hier de voornaamste middeleeuwse verzameling van de pauselijke biografiën gaande van Sint-Pieter tot het einde

---

(1) Zie hierover G.GASPAR-F.LYNA, Les principaux manuscrits a peintures de la Bibliothèque royale de Belgique, I, blz. 259 e.v.

der IXe eeuw. De opsteller deelt de vroegere gangbare mening al zou het boek door paus Damasus begonnen zijn. Thans staat het vast dat een eerste redactie later plaats had, omstreeks 530, en dat een tweede die vooral van grote geschiedkundige waarde is, van ca.680 dateert. Daarna werd het werk door beambten van de Romeinse curie geleidelijk aangevuld (1).

De handschriftenkatalogoog bevat bovendien nog een drietal kronieken voor Albericus, Hugo Floriacensis en Petrus van Herentals. Met de eerste wordt de kroniek van de Cistercienser Alberic van Trois-Fontaines bedoeld, die loopt van 1232 tot 1251 en welke van werkelijke geschiedkundige waarde is (2). De tweede is wellicht te vereenzelvigen met de Historia Ecclesiastica van de Benedictijnse geschiedschrijver Hugo van Saint-Marie (3). Wat de samensteller echter met het Cronica parva de regibus Francie, ducibus Brabantiae et comitibus Flandriae ten doel stelt, is niet klaar (4).

Hoewel niet zonder belang kan de katalogoog slechts matige interesse wekken. Verschillende vrijheden van de

(1) Lexikon für Theologie und Kirche, VI (1934), blz.551-552.

(2) H.HURTER, o.c., II, k.278.

(3) IDEM; Ibid. II, k.37.

(4) Vergelijk deze titel met de lijst van werken bij L.GOOVAERTS, Écrivains savants et artistes de l'ordre de Prémontré, II, blz.38-44.

opsteller hebben er fout aangehad dat niet alle boeken van Zelem opgesomd werden. Hoe de juiste verhouding van de kataloog en de eigenlijke bibliotheek is, valt niet te bepalen.

Nochtans wat het handschrift ons leert, komt in grote trekken met katalogen uit andere Kartuizerconventen overeen (1): weinige belangstelling voor Nederlandse werken of eigen auteurs en het volledig ontbreken van de oude klassieken. In het kader van de strenge levenswijze dezer monniken is het overgrote deel van vrome lectuur het best te verklaren.

---

(1) Cfr. R. VERSCHUEREN, De Bibliotheek der Kartuziers van S. Sophia te Vught, in H.T., XV (1936), blz. 7-58; K.O. MEINSMA, De bibliotheken van Utrecht en Amsterdam, in Middeleeuwse Bibliotheken, blz. 249-251 en 275-282. Het is ook opvallend hoe dikwijls de kataloog uit Rooklooster bij de posten van Zelem het teken van het Kartuizerklooster van Antwerpen vermeldt.

B E S L U I T

Het wel en wee van de Zelemse Kartuizers in de volgende eeuwen ontsnapt ons bij gebrek aan gegevens. Wat men er echter over weet blijkt niet van die aard om er hoog mee op te lopen. Het dekreet tot afschaffing van meerdere beschouwende kloosters in de Oostenrijkse Nederlanden op 17 maart 1783, zou na een bestaan van meer dan vier eeuwen ook voor Zelem noodlottig worden. Nochtans bleef het convent nog een tiental jaren voortleven tot men in 1794 de kloosterlingen verjoeg en de goederen van hen openbaar veilde (1).

Historisch beschouwd heeft de stichting en de uitbreiding van het klooster in de XIVe en XVe eeuw meer waarde. Een vrij goed bewaard bronnenmateriaal maakte de studie ervan mogelijk.

Het initiatief om het Kartuizerconvent op de Sint-Jansberg op te richten ging uit van Gerard, heer van Diest en diens echtgenote Johanna van Vlaanderen. Zoals aangetoond werd koesterden deze zuiver religieuze belangen. Alhoewel het klooster reeds in februari 1329 als definitief gevestigd beschouwd mag worden, zou het nog verschillende maanden

---

(1) F.J.RAYMAEKERS, o.c., blz.53 e.v.

aanlopen al eer de eerste monniken, wellicht uit andere kloosters, naar hier overkwamen.

De economische staat van het klooster bleef evenwel meerdere decennia onzeker. Door de talrijke giften der wel-doeners en de aankopen zouden de inkomsten in de XVe eeuw in grote mate verhoogd worden en bereikten de Kartuziers een zekere welstand.

Aan roepingen ontbrak het nooit. Ofschoon zij uit de meest verspreide middens kwamen oefende het convent in de XVe eeuw bijzonder aantrekkingskracht uit op jongelingen van de adel of de hogere burgerij. Het grootste aantal der monniken wijdde zich aan het gebed en de studie in de cel. Enkele persoonlijkheden ontgroeiden hun milieu en traden nu eens in ordeverband dan weer ten overstaan van andere kloostercongregaties buiten huis op. Vooral in de kloosterslotbeweging van Brabant ging er van Sint-Jan een grote invloed uit.

De ware betekenis over het scriptorium en de bibliotheek van Zelem bleef bij gebrek aan gegevens voor een groot gedeelte verholten. Wat de bewaarde bescheiden ons over deze laatste leren komt nochtans in grote trekken overeen met de interesse voor stichtende literatuur, die reeds in andere Kartuzierconventen ervaren werd.

Alhoewel we ervan overtuigd zijn dat deze studie niet volmaakt is, hopen we niettemin hiermede enigszins bijgedragen te hebben tot de geschiedenis van de Kartuizers te Zelem in de XlVe en XVe eeuw.

BIJLAGE I.

a) Oorkonde van Renier van Schoonvofst in 1400 aan de Kartuizers verstrekt. R.A.H., Fonds Kartuizerklooster te Zelem, karton 2 (7 september, 1400).

Wy Reyner, heer van Sconevorst ende van Sichein, doen cont allen lieden die desen brief soelen syen of horen lesen, dat wij alselke huijsinghe ende tijmmeren als wij doen maken ende stichten in den cloester der Sartroysen te Zeelhem by Dijest gheven den selve gueden lieden puerlic om goids wille in rechten aelmissen voer onse ende onse ziel haren vrien wille mede te doen. Ende als wy bijder ghenaden goids ende haerre gueder gonste, daer bij hen sele sijn twee daghe of drie, alsoe dat velt, ghelijc anderen gasten haren vrienden die her over comen, soe gheloven wij in goiden trouwen dat wij daer rostelic ende vredelic soelen syn ende sonder haren cost ende scade ende eygheen dinghe daer hantiren of laten geschien van onsen knechten, bij onser weten, die der oerden oneersam of ontemelic moghen sijn. Ende dat wij aec daer gheen beslach en soelen houden van voghelen of van honden noch oec ghene oneersame personen daer ontfaen of hantiren en soelen, by onser weten, daer die oerde scade of stoffiringhe af hebben mochte. Ende weert zake dat wij of onse knechten hier ijet tgheghen deden ende wij des niet en beterden in ons selven

of in onsen knechten alst ons tweewarf of driewarf guetelic gheseeght were van den prior of van yeman van sinre weggen, soe gheloven wij in gueden trouwen dat wij tot haren simpelen segghen dat voirs. cloester selen rumen mit alle onsen knechten mit guedenmoide sonder enigher ondanck hen te witen of crot of onlast hem te doen ende sonder claghen over die guede lieden voirs. dat ons daer ijct te cort in geschieden. Ende dat wij ons oec niet meere rechts vermeten en seelen totter voirs. huijsinghe ende tijmmere, die wij daer doen stichten, dan totter anderen die wij daer gesticht vinden. Oec eist onse meyninghe ende onse wille, weert zake dat in dat voirs. cloester einich huysraet were of ghelt of ander ware of have hoegedaen of wat dat were ons toebehorende, als wij Bijden wille goids van live ter doit quemen, dat die guede liede voirs. al dat vrij ende commerloes behouden soelen sonder ijemans wedersegghen, ten weer zake dat wij mids testament of anderen gheloeffliken brieven of wittinghe ghetughen anders vanden voirs. huijsrade ende anderen guede bysonderlinge ende namelic te noemen wat ende hoevele van elken gheordineert hadden, alle arghelist in alle desen voirs. poenten uytgescheiden. In orkonde van welken dinghen wij onsen properen zeghel aen desen brief hebben ghehanghen, int jaer ons heren dusent vierhondert op onser vrouwen avont nativitatis.

b) Oudste brief van Hendrik van Diest in 1442 aan de Kartuziers gegeven. R.A.H., Fonds Kartuzierklooster te Zelen, cartular. nr 15, fol.12 v.

Cont ende kenlic sy alle de gheenen die desen briefff sullen zien of horen lesen, want ic Henric van Diest, ridder, heer vander Rijvieren dair God ende om mijns gemacs wille, bij consente ende verlenghen der sartroisen van Zeelhem inder selven sartroisen warmoes hoff een huys getymmert hebbe ende doen make. Ende omme dat sij mij oec binnen horen sloo- te noch een ander kamer gracioeslike verleent hebben om mijn levendage allene te gebruyken, dair om so eest dat ic kenne ende gelije mit desen mijnen brieve, dat so wanneer ic bijden ghestaden goids sall gecomen sijn vander lijve ter doet, dat alsdan voirt nijmmermeer niemant van mijnen erfgenen ofte nacomelingen tot gheenen dagen recht vinnet noch toesege- totter voirs.huyse ende sullen hebben noch beholden. Oec als- dan voirt so sullen die voirs. sartroisen met den selven voirs. huse ende mit allet dat daer in of binnen gevonden sal wor- den, het weese huysraet, juweelen ofte enich ander goet hoe- gedanich dat wese, der voirs. sartroisen sal sijn. Ende dat sij dair mede als mit haren properen eijghenen erve ende goede tot ewigen daghen horen vrijen wille sullen doen zonder ije- mants calange ofte toesegege dair in te beholden. In kennis- se der wairheit so hebbe ic heer Henric voirs.mijnen properen zeghel an desen briefff gehangen, dertich dage in januario, int jair ons heren M.C.C.C.C. twee en vertich.

b) Uittreksel van het testament van Jan Bleren uit Diest in 1477. R.A.H., Fonds Kartuizerklooster te Zelem, kanton 9 (9 maart, 1477).

---Item soe wat hijsrade datmē vinden sal te saterosen tot Zeelem, daer Jan testator voirs, ghewoent heeft in syn celle, maect hi den godshuijse van Saterosen te Zeelem, te wetene twee bedden metten bedsteden ende metter toebehoerten---. Vergelijk hiermede een schepenbrief van 1475, waaruit blijkt dat Jan Bleren nooit het kleed van Bruno heeft aangenomen. Zijn zoon Geert Bleren was er blijkens deze akte wel Kartuizer (R.A.H., Fonds Kartuizers Zelem, cartular, nr 14, fol.186 v.)

BIJLAGE II.

DE POSTEN VAN ZELEM IN DE WEENSE HANDSCHRIFTEN.
KATALOOG VAN ROOKLOOSTER (1).

A. Index illustrium scriptorum [fol.41-382].

[43 r.] Adelredus abbas.

De amicia libri 3. Prolo[gus] : Cum adhuc es-
sem puer. [Liber primus] : Ego et tu. (2)

-----
(1) Deze uitgave is eclecticisch; ze bevat enkel de boeken, die uit Zelem afkomstig zijn. Ook de korte biografische nota's, die meestal na de opgave van de auteursnaam volgen, werden niet overgenomen. De vele verkortingen werden zo nauwkeurig mogelijk opgelost. Waar dit niet ging, hebben wij haakjes geplaatst, waarbinnen de ontbrekende woorden door streepjes aangeduid staan. Tussen deze haakjes valt ook alles wat werd toegevoegd.

Elke post begint met de numerotering der folio's. Daarna volgt heel dikwijls een op een paragraafteken gelijkende aanduiding, wat wil zeggen dat vernoemde werken zich ook in de bibliotheek van Rooklooster bevonden. Achter deze posten staat dan vaak een hoofdletter met een cijfer. Deze letters en cijfers hebben geen onmiddellijk belang. Zoals de samensteller het in zijn proloog zegt, zijn het slechts bibliotheekaanwijzingen voor Rooklooster. Na elke boekopgave volgt een door ons aangebrachte numerotering, die het kritisch apparaat bevat. Waar het mogelijk is wordt hierbij naar een recente kritische uitgave verwezen.

(2) Uitgave bij J.P.MIGNE, P.L., CXCIV, k.659-702.

[43 v.] Alanus de Insulis

In cantica canticorum. [Liber] 1. [Prologus];
Cum multi ad ornandum. (1)

§ De planctu nature, [Liber] 1 et dicitur Enche-
ridion. [Prologus] :In lachrymas risus (2)

§ De parabolis. [Liber] 1. [Principium] ;
A phebo phebe lumen. C. 37. (3)

[44 v.] Albertus Magnus.

In apocalypsim. (4)

Sermones de sanctis. [Liber] 1. [Principium]:
Venite post me, faciam. (5)

§ Paradysus anime. Prologus: Sunt quaedam.
VI Libri. Incipit:Charitas ad Deum vera.P.109. (6)

[46 r.] Albertinus .

Cronica eius. Anni 1656(?) qui sunt a creatione
mundi. (7)

Alberitus .

Cronica canonici antisidio [rensis] (8)

---

(1) Uitgave: IDEM, P.L., CCX, k.51-110.

(2) Uitgave: IDEM, P.L., CCX, k.431-482.

(3) Uitgave: IDEM, P.L., CCX, k.581-594.

(4) Uitgave: A.BORGNET, Beati Alberti Magni---opera omnia,
XXXVIII (1899), blz.479-792.

(5) Uitgave: IDEM, ibid., XIII (1891), blz.407-634.

(6) Uitgave: IDEM, ibid., XXXVII (1898), blz.447-511.

(7) Deze post kon niet geïdentificeerd worden.

(8) Uitgave: G.PERTZ, M.G.H.S., XXIII (1925), blz.674-950.

- Albertanus,
De forma honeste vite. (1)
- [46 v.] Alcuinus sive Albinus.
§ Ad Guidonem comitem de virtutibus. [Liber] 7
1. [Incipit] :Dilectissimo suo Guidoni. S. 120. (2)
- [51 v.] Anselmus Cantuariorum archiepiscopus.
§ De spiritu sancto contra Grecos. Epistola.
[Prologus] :Negatur a Grecis quod spiritus
sanctus. Ibidem. (3)
§ De casu diaboli. [Incipit] :Illud apostoli:
Quid habes, quod non. Ibid [em]. (4)
§ Dialogus de veritate. [Incipit] :Quoniam Deum
veritatem esse credimus. (5)
- [52 r.] De pace et concordia. [Incipit] :Necessarium
valde est cum fratribus. (6)
- [56 v.] Augustinus episcopus.
[57 v.] § Questionum veteris et novi testamenti.
[Quaestio] 1: Deus hoc est quod nulla. (7)

---

(1) Cfr. H. HURTER, Nomenclator literarius theologiae catholicae, II, k. 304, noot 1.
(2) Uitgave bij J. P. MIGNE, P. L., CI, k. 613-638.
(3) Uitgave: IDEM, ibid., CLVIII, k. 285-326.
(4) Uitgave: IDEM, ibid., CLVIII, k. 325-360.
(5) Uitgave: IDEM, ibid., CLVIII, k. 468-486; de prologus ontbreekt.
(6) Uitgave: IDEM, ibid., CLVIII, k. 1015-1020.
(7) Uitgave: IDEM, ibid., XXXV, k. 2213-2298.

- § De quinque heresum erroribus. [Liber] 1.
[Incipit]: Debitor, sum fateor. F.24 et I.34. (1)
- [58 r.] Ad Paulum et Eutropium de perfectione justicie
hominis contra diffinitiones celestes. Liber
unus. [Incipit]: sanctiꝰ fratribus et epis-
copis Eutropio et Paulo. (2)
- [58 v.] Soliloquiorum libri 2. Dyalogus in [-] et
[-]. [Incipit]: Satis intermissum est, (3)
- [84 r.] Bonaventura doctor seraphicus.
§ De institutione novitiorum, [Liber] 1, alias
speculum fratrum minorum. [Incipit]: in christo
ihesu Domini. D.39. (4)
- § Super ecclesiasten. [Prologus]: Beatus vir,
cuius est nomen Domini spes eius. P.38. (5)
- [104 r.] Damasus episcopus.
Gesta summorum pontificum. [Liber] 1. [Incipit]
: Beatus Petrus apostolorum. (6)
- [156 v.] Hadewigis de Antwerpia. (7)
Visiones eius. ↓
†
- Epistole, proverbialia, rithmata eius in theotonico. (8)

(1) Uitgave: IDEM, ibid., XXXXII, k.1101-1116.

(2) Uitgave: IDEM, ibid., XXXXIV, k.291-318.

(3) Uitgave: IDEM, ibid., XXXII; k.869-904 : het incipit van
het handschrift begint in deze uitgave niet met het eerste
boek maar wel met het tweede.

(4) Uitgave A.LAUER, S.Bonaventurae ---opera omnia, VIII
(1898), blz.663-666.

(5) Uitgave IDEM, ibid., VI (1893), blz.3-99.

(6) Uitgave L.DUCHESNE, Le Liber Pontificalis, II d'eln (1886-92).

(7) Kritische uitgave J.VAN MIERLO, Visioenen, II dln, in

[157 r.] Henricus de Langenstein.

[157 v.] Sermones de tempore.

(1)

Dyalogus inter sacerdotem et pontificem et
tractatus de missarum negligentia et fre-
quenti celebratione.

(2)

[158 r.] De festo clavorum et lancea cristi,

(3)

[159 r.] Henricus Kalkar.

Loquagium de rethorica. [Liber] 1.

(4)

Contuagium de musica. [Liber] 1.

(5)

Dyalogus de missarum negligentia et frequenti
celebratione .

(6)

Sermones eiusdem .

(7)

Leuvense studiën en Tekstuitgaven, XX (1924), en XXI (1925).

(8) Kritische uitgave J. VAN MIERLO, Brieven, II dln, in Leuven-
se studien en Tekstuitgaven, XV (1947).

(1) Onder deze titel is geen werk van Hendrik van Langenstein
gekend. Cfr. H. HURTER, o.c., II, k. 690-694.

(2) Dit werkje is van Hendrik van Hessen. Cfr. H. J. J. SCHOLTENS,
De Litteraire nalatenschap van de Kartuziers in de Nederlanden,
in O.G.E., XXV (1951), blz. 15 en H. HURTER, Nomenclator litera-
rius theologiae Catholicae, II, k. 694.

(3) Cfr. H. HURTER, o.c., II, k. 693.

(4) Cfr. H. J. J. SCHOLTENS, o.c., blz. 12 en T. PETREIUS, Bibliothe-
ca Cartusiana-- blz. 131-134.

(5) Zie supra.

(6) Dit werk is niet van Hendrik van Kalkar. Het hoort wel
toe aan Hendrik van Hessen. Vergelijk T. PETREIUS, o.c., blz. 130
en de opgave van werken van Hendrik van Kalkar blz. 131-134.

(7) Zie supra, noot 4.

[/I59 v.] Henricus de Coesveldia.

De sacramento altaris. /Incipit/: Panem celi
dedit eis. (1)

[/I68 r.] Hildebertus episcopus.

/Scriptit/ vitam Marie Egyptiace eleganti metro. (2)

[/I68 v.] Hildegardis abbatissa.

In regulam sancti Benedicti. /Incipit/: Et ego
Paupercula. (3)

Scivias grande volumen. /Liber/ 1. /Incipit/:
Et factum est in anno. (4)

Epistolarum ad diversos. Quinque /epistolae/
/Incipit/: O mitis Pater, ego. (5)

Visiones eiusdem. (6)

[/I73 r.] Hugo Floriacensis.

Cronica ipsius. (7)

[/I93 r.] Johannes Bocatius.

§ De casibus virorum illustrium. /Incipit/:
Exquirente me quem. Ibid /em/. (8)

(1) Cfr. P. PETREIUS, o.c. blz. 126-127 en H. J. J. SCHOLTENS,
De Kartuziers bij Geertwuidenberg in B. B., XVIII (1941) blz. 58.

(2) Uitgave: J. P. MIGNE, P. L., CLXXI, k. 1321-1340.

(3) Uitgave: IDEM, ibid., CXCVII, k. 1055-1066.

(4) Uitgave: ID.^{EM}, ibid., CXCVII, k. 741-1038.

(5) Hier zijn vier brieven bedoeld uit het Liber Epistolarum
(uitg. J. P. MIGNE, P. L., CXCVII, k. 143-382). Het incipit is te
vereenzelvigen met het antwoord van Hildegard op een brief
van paus Eugenius (Cfr. J. P. MIGNE P. L., CXCVII, k. 145-150). Om
welke drie andere brieven het gaat is natuurlijk niet te
achterhalen.

(6) Waarschijnlijk heeft de opsteller van de kataloog de Sci-
vias sive visionum ac revelationum voor ogen. Cfr. uitgave J. P.
MIGNE, P. L., CXCVII, k. 383-738.

(7) Wellicht is het de Historia ecclesiastica van Hugo, van Ste
Marie, benedictijn te Fleury. Cfr. uitgave G. PERTZ, M. G. H. S., IX, blz.

- [272 v.] Origines. (1)
- [273 r.] De quatuor principiis.I.2.
- [286 v.] Petrus Blesensis.
De amicitia christiana. /Prologus/: Quoniam
diminute sunt ve[r]itates/. (2)
De virtute confessionis et penitentia injungenda
/Incipit/: Rogasti me ut tibi aliquid. (3)
Dyalogus eius ad regem Henricum. (4)
De prestigiis fortune. /Libri/ 2. (5)
De assertione fidei. (6)
- [287 r.] Tractatus eius de iherosolimi /tana/ peregrina-
tione. /Incipit/: Quis dabit capiti meo.D.L.16 (7)

337-364.

(8) Van dit werk zijn geen recente kritische uitgaven voor-
handen. Cfr. H. HAUVETTE, Boccace, Etude Biographique et Litté-
raire, blz. 391-396 en 482.

(1) Kritische uitgave: P. KOETSCHAU, Origines Werke, in Die
Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Drei Jahr-
hunderte, V (1913).

(2) Uitgave: J.P. MIGNE, P.L., CCVII, k. 871-896.

(3) Uitgave: IDEM, ibid., CCVII, k. 1077-1092 en k. 1091-1098.

(4) Uitgave: IDEM, ibid., CCVII, k. 975-988.

(5) Kommentaar: IDEM, ibid., CCVII, k. XXI.

(6) Uitgave: IDEM, ibid., CCVII, k. 1069-1078.

(7) Uitgave: J.P. MIGNE, P.L., CCVII, k. 1057-1070.

∟289 v.∟ Petrus de Alyaco.

§ Meditatio super 7 psalmos penitenciales.

∟Incipit∟: Vera penitentia velut scala.F.8.

§ Meditatio super psalmum, in te Domine speravi.∟Incipit∟:Summa sacerdos.∟--∟ L.3

§ De potestate ecclesiastica.∟Incipit∟:Chasti nomine renovate T.17.

∟290 r.∟ Meditatio super psalmum, Judica me Deus.

De reformatione ecclesie.

§ Compendium contemplationis.∟Incipit∟:Quoniam multi sapientes. L.37.

De oratione domina cum questionibus annexis.

∟Incipit∟: Cum ∟-∟ orabitur.

De oratione super Ave Maria.∟Incipit∟:Cogitanti michi o sanctissima.

Super cantico Marie magnificat.∟Incipit∟:

Summe trinitatis auxilio.

Super cantico Zacharie.∟Incipit∟:Benedictus Do∟minus∟
Deus ∟-∟ .Dicturi de cantico.

Super cantico symeonis.∟Incipit∟:Nunc dimensis.

Accedit ultimo canticum.

∟291 R.∟ Petrus de Herentaels.

-----
(1) Er zijn geen kritische uitgaven van Pierre d'Ailly's werken voorhanden. De posten, die hier ter sprake komen, vindt men bij J.A.FABRICIUS, Bibliotheca Latina---, V, blz.224-227.

Cronica parva de regibus francie, ducibus
Brabantie et comitibus flandrie. (1)

[293 r.] Philippus de Pergamo.

Alias speculum regiminis super cathonem. Volu-
men insigne et grande. [Incipit]: Illustris
industrie ac grandis etc. (2)

[316 v.] Rijchardus de sancto Victore.

§ De potestate ligandi et solvendi [Tractatus]
l. [Incipit]: Quodcumque ligaveris super
terram. (3)

§ De spiritu blasphemie. [Tractatus] l. [Incipit]:
Que in Evangelio leguntur. P.38. (4)

§ De tribus appropriatis ad beatum Bernardum.
[Tractatus] l. [Incipit]: Quaeris a me. (5)

§ De potestate iudiciaria. [Incipit]: In regene-
ratione, cum sederit filius. R.8. (6)

---

(1) Onder deze titel is geen werk van Petrus van Herentals gekend. Cfr. L. GOOVAERTS, Ecrivains savants et artistes de l'ordre de Prémontré, II, blz. 38-44; Lexikon für Theologie und Kirche, VIII., blz. 163-164.

(2) J. A. FABRICIUS, o.c., V, blz. 274.

(3) Uitgave: J. P. MIGNÉ, P.L., CXCVI, k. 1159-1178.

(4) Uitgave; IDEM, ibid., CXCVI, k. 1185-1192.

(5) Uitgave: IDEM, ibid., CXCVI, k. 991-994.

(6) Uitgave: IDEM, ibid., CXCVI, k. 1177-1186.

[337 r.] Stephanus.

§ Epistola eius de ipsa Katharina de Senis ad fratrem Thomam de Senis ordinis predicatorum in domo venetiarum de gestis et virtutibus ipsius virginis. [Incipit]: Reverendo et religioso sibi-que etc. P.82. (1)

[345 v.] Theodoricus de Monasterio.

De divinationibus. (2)

[348 v.] Thomas de Aquino.

§ Summa contra gentiles habens libros quatuor et cantica 473. [Liber primus]: Veritatem medita[bitur] S.132. (3)

Expositio super cantica canticorum Salomonis. (4)

B. Sanctorum vite sive legende. [fol.383-405]

[384 r.] § [Vita] Ambrosii mediolanensis episcopi a beato Paulino conscripta. Prologus: Hortaris venerabilis pater Augustine. Principium: Igitur posito. D.18. (5)

---

(1) Uitgave: A.S.BOLL., (30 april) III, blz. 969-975.

(2) Dit werk van Theoderik van Munster kon niet geïdentificeerd worden.

(3) Kritische uitgave in Sancti Thomae Aquinatis opera omnia--- JUSSU EDITA LEONIS XIII, XIII en XIV (1926) en XV (1930).

(4) Kritische uitgave in Thomae Aquinatis opera omnia--- STUDIO ET LABORE STANISLAI EDUARDI FRETTE, LIXX (1876).

(5) De prologus ontbreekt. Uitgave: J.P.MIGNE, P.L., XIV, k. 28-46.

- 384 v.] Apollonie virginis passio.] -] . S.D.17 et P.89
et 79. (1)
- 386r.] § Begge vidue. /Incipit/:Gloriosissimus dux Pipinus
P.84.P.89. (2)
- 389 r.] Eufrosine virginis vita, alias smaragdi.V.5 et
V.4 et P.87 et 79. (3)
- 395 r.] § Katherine de Senis ordinis predicatorum devote.
P.88. (4)
- 396 v.] §Marie de Oinghis. Libri 3. Auctore Jacobo de
Vitriaco. P.89. (5)
- § Macharii archiepiscopi anthioceni Gandavi
ad sanctum Balthasar conscripta /vita/. /Incipit/:
Gemma regalis Armenie decus.V.I.P.89. (6)

(1) Daar het incipit niet wordt aangegeven, is het moeilijk uit te maken welke passio de samensteller bedoelt. Onlangs verscheen een nieuwe kritische uitgave van een passieverhaal van Apollonia uit Alexandrië (cfr. M. COENS, Une passio S. Apolloniae inédite--- in Analecta Bollandiana, LXX.(1952), blz.138-159). Maar gaat het om deze ?

(2) De recentste uitgave klimt op tot de XVIIIe eeuw. Cfr. P. BRET, Vita S. Beggae in Acta Sancti Belgii selecta, V (1789), blz.70-125. Het incipit van de post van de opsteller komt overeen met de beginwoorden van hoofdstuk I (blz.113) De prologus ontbreekt dus.

(3) Wellicht betreft het de anonieme vita van Euphrosyna uit Alexandrië (Uitgave: A.S.Boll., (11 februari), II, blz.537-541) en niet een andere vita van haar daar de schrijver hiervan gekend is en deze in de post van het handschrift niet vermeld wordt (Cfr. A.S.Boll. (11 februari) II, blz.541-544).

(4) Aan de hand van de titel is het niet mogelijk uit te maken welk hagiografisch werk van Katharina van Siena de samensteller voor ogen had (Vergelijk A. POTTHAST, Wegweiser durch die Geschichtswerke des Europäischen Mittelalters, dl.II, blz.1238-1240.

(5) Uitgave in A.S.Boll. (23 juni) V, blz.547-582.

(6) Uitgave in A.S.Boll. (10 april) I, blz.868-882. De prologus ontbreekt; het incipit van het handschrift begint pas met het 1ste hoofdstuk blz.869.

- § Marie de Lille begine in Herentals. Prologus:
Benedictus dominus. P.83. (1)
- 397 r. § Meynulphi canonici regularis. Item a [ ]
Beatus et [ ] p.87. (2)
- 398 r. Nicholae de Tolentino ordinis fratrum heremitarum
S[ancti] Augus[ti], P.84. Principium: Nova lux oriri
visa est, gaudium et tri[um]phum. (3)
- 401 v. § Rictrudis viduae dilecti sancti Amandi et abatisse. (4)
- 403 r. § Thome cantuariensis archiepi[scopi] passio.
[Incipit]: Glori[osi] martyris Thomae. L.18.79. (5)
- 404 r. Vincentii de ordine predicatorum sanctissimi
confessoris vita ad longum. Et sunt quatuor li-
bri [ ] . [Incipit]: Vincentus a vincendo.
D.17 et P.Dr.87. (6)

(1) Dit werk werd niet teruggevonden.

(2) Welk werk over Meinulphus hier bedoeld wordt, blijkt niet uit de titel (Vergelijk A.POTTHAST o.c., dl II blz.1478.

(3) Het betreft de 1ste vita van Nicolaas van Tolentijn. Uitg.: A.S.Boll. (10 september) III, blz.644-664. Zie ook de kritische beschouwingen blz.637-638.

(4) De opgave van de titel vermeldt niet of het de Historia, Miracula of een vita van Rictrudis betreft. Vergelijk POTTHAST o.c., dl.II, blz.1549.

(5) De schrijver bedoelt de anonieme Passio secunda. Uitgave: J.P.MIGNE, P.L. CLXXX, k.323-328.

(6) Uitgave in A.S.Boll., (5 april), I, blz.482-512.

- C. Tractatus ignoto auctore [fol.410-430]. (1)
- [410 v.] § Amatorius liber. Vulnerasti cor etc. Incipit: In
hic verbis prelibatis. E.15.
- [411 v.] Cronica episcoporum traiectensium et comitum
hollandie. (2)
- Cronica parva de prioribus carthusie. (3)
- [412 v.] Super cantica. Dicitur ecclesiastes quattuor.
Funiculus triplex difficile.
Super cantica. Benedictiones dabit legislator
etc. Beatus Dyonysius.
Super cantica canticorum. Osculetur me etc.
Tria sunt epyghalamia.
Super cantica canticorum. Liber canticorum et
canticum amoris. (4)
- [413 r.] Milleloquium ex libris s. Augustini collectum. (5)
- Speculum regiminis sive Catho moralizatus, alias
ethica Cathonis. (6)

(1) Het 3de deel werd in zijn geheel reeds uitgegeven door J. VAN MIERLO, De anonymi uit den Katalogus van Handschriften van Rooklooster in O.G.E., IV (1930), blz. 84-102 en blz. 316-357.

(2) Van Mierlo heeft het conventioneel teken, en hiermee eveneens de post, onjuist toegeschreven aan de Kartuizers van Antwerpen. Het teken is wel degelijk dit van Zelem.

(3) Cfr. supra, noot 2.

(4) Deze vier opeenvolgende werken zijn door een accolade verbonden, waarvoor het teken van Zelem staat. Dit wordt verder nog verklaard in de randnoot: ad charthusienses in Zelem, sed ignorantur auctores.

(5) Het teken in margine is niet klaar; het vertoont nochtans veel gelijkenis met dat van Zelem.

(6) Cfr. supra, noot 2.

LIJST DER MONNIKEN VAN ZELEM (1).

FAMILIENAAM	VOORNAAM	AFKOMST	VROEGERE OF LATERE STATUS	FUNCTIE	DOOD
VAN MELDERT	Jan		prior te Herne 1317, prior te Antwerpen ± 1328	prior ± 1330-38	
SAMUEL	Jan			procurator 1338	
DE SIRSELE	Gillis			procurator 1352	1382
FILMANNUS	Jacob			prior 1368-69	
DE LANGEL	Jan			procurator 1370	
	Jan			prior ± 1371-77	
	Laurent			prior ± 1378-85	
PISTER	Frederik			Procurator 1392	

(1) De lijst der monniken van Zelem is chronologisch aangelegd. Waar het mogelijk was werd er met de afkomst, vroegere en latere status en functie van de kloosterlingen rekening gehouden. Aan de hand van de overlijdensberichten der Grande Chartreuse was het dikwijls ook mogelijk de overlijdensdata vast te stellen. Nochtans is het jaartal niet altijd juist aangegeven, daar de overlijdensberichten slechts eenmaal per jaar, kort na Pasen, door de onderscheiden kloosters aan de Grande Chartreuse werden afgegeven. Deze jaartallen zijn dus niet steeds het sterfjaar, maar het jaar waarin het bestuur der Orde de doodsberichten heeft opgeschreven. Bij middel van de necrologia uit andere Kartuizerkloosters kon echter soms de volledige sterfdag gevonden worden.

MOM	Koenraad	Deventer		
EERTWINNE	Jan		procurator 1397-1404	
VAN COESFELD	Hendrik		prior Arnhem 1373-65 prior Geertruidenberg + 1404	9 juli 1410
BELLAERT	Gerrit			1412
GUERANDUS		Gulik	vicaris	1414
VAN HEUSSEN	Everard		Un.Erfurt 1392:magister in artibus	1416
PANNERT	Gerrit		professus van Arnhem	1516
WILLIAMS	Hendrik		procurator 1419	1419
VAN LEYDEN	Gerald		vicaris	1420
VAN TURNHOUT	Willem		procurator + 1404 -06 en + 1408-1411 nadien vicaris	
ETSERIJT	Wouter		vicaris	
VAN HEUSSEN	Dirk			1421
GANDOMARII(?) BRUNO	Antoon		prior Vallon	1421
SCHULTE	Gerrit		professus van Grandet Chartreuse	4 mei 1421
ZEEELMAKER	Willem		procurator 1426	
MONSTRUC (?)	Gerard			1424
VAN DUKEMONDE	Helvaert		procurator 1429	

VAN MASSCHE	Frederik			1427
EVERBOUTS	Antoon		procurator 1422 en 1431-32	
STEENKEN	Herman	Schüttgen	Un.Parijs ± 1382: artes	23 april 1428
VAN TRICHT	Pieter		prior ± 1425	1431
VAN ROSSEN	Gerrit		vicaris	1438
MULLINC	Gozewijn		prior 1434-38	
VAN DER TOLLEN	Antoon		procurator 1433	
SERON	Godschalk		procurator Antwerpen ± 1415	16 okto- ber 1439
VAN DER HAGE	Jan		prior Luik ± 1424-28	127
BLOCK	Hendrik		procurator 1434	1440
HEYNEMANS	Mathias		prior 1441	
OSTEE	Hildeward		prior + 1426-28 en + 1438-40	12 okto- ber 1440
PETERS	Cornelis		rector 1429 en 1438 procurator 1434	
BLOCK	Cornelis	Tholen	initiator Scheut 1456	
DE LOYS	Jan		procurator 1441-42	1440
DRIJDOENS	Willem		prior 1439-40	
BOOM	Rombaut	Mechelen	priester Un.Leuven: 1434 Bac. art. " " 1435 promotus in fac.art.	1446

COMHAIR	Gozewijn	Deventer.	2de professie Grande Chartreuse	le professie Zelem prior 1407-1415	1448
FEYNT	Jan			procurator 1452-53 en 54-63	1448
VAN MONTIGNIES	Jan			prior 1442	
VAES	Florent	Honsem		procurator 1453	
	Jan	Veerle		procurator 1441-42	1456
	Hendrik	Den Haag			1457
	Hendrik	Rijkhoven			1464
ORSOY	Hendrik	Wesel	Un.Erfurt 1409 prior Roermond + 1421-32	procurator 1421 prior 1434 en + 1444-48	1465
BOOT	Gerard	Goes			1473
VAN AMSTERDAM	Dirik				19 februa- ari 1473
VAN DER BIRN- BAUM (de Pyro)	Hendrik	Keulen	Un.Keulen 1421 Un.Boulogne 1426 Kanun.St.Paus Luik 1431 Vicaris Keulen 1437 prior Doornik, Luik, Wesel, Rethel en Trier	prior + 1442-43	
PLUME	Bartolomeus				
SERVAES	Renier	Bergen		procurator + 1471-73	22 augustus 1474 1474
DE PLATEA	Godfried				
VAN BALEN	Jan			prior 1459-69	
VAN LEIDEN	Christiaan				1475

SIL	Arnold						1481
VAN LEIDEN	Arnold						1482
MEESSEN	Jacob						1483
VAN BERGEN	Pieter		Prior Zierikzee 1473-77			procurator + 1464-67 prior 1484	1485
	Willem	Herk					1487
	Giebert	S. Gertruiden- denberg	le professie Luik			2e professie Zelem	1487
RETT	Wouter						1491
KENENS	Libert	Herk				procurator + 1479-88 prior + 1489	1491
GOLDS	Pieter	Brugge				procurator 1468 en 75	29 Jan. 1491
	Godfried					sacrista	1491
VAN AMSTERDAM	Simon		le professie Brugge			2e professie Zelem	1494
COELVIS	Cornelis						21 sept. 1494
VAN GENT	Jan		Un. Leuven 1478: artes				1496
HENGTEMP	Claes	Leiden				prior + 1475-85	6 april 1599
VANDENBRIEL	Cornelis		le professie Geertruidenberg Un. Leuven 1459: in legibus			2e professie Zelem prior + 1475-85	1500
BLEREN	Gerrit	Diest				vicaris	1500
VANLICHTERVELDE	Nicasius	Ieper	Doctor Utriusque juris professus van Gent Un. Leuven 1472			prior + 1499-1501	1502
DORLANT	Pieter	Walcourt(?)				vicaris	25 aug. 1507
HERKENRODE	Eustacius	St Truiden	prior Zierikzee 1616-19 Un. Leuven 1483				16 Sept. 1519

LIJST DER CONVERSEN

FAMILIENAAM	VOORNAAM	AFKOMST	STATUS	DOOD
	Arnold			1411
	Frederik	Waanrode		1418
MULAERTS	Walter	Vorselaar	ingetreden Zelem 1403	
SLUTER	Willem			1424
BELLAERTS	Arnold			
VAN BREDERODE	Jan			
GHEERTS	Pieter	Assent		
VAN AEMSTEL	Odo		eerst donaat, nadien convers	1440
	Arnold	Waanrode	eerst (+1407-11) donaat, nadien convers ~~eerst~~	1479
	Laurent		eerst donaat, na- dien convers	1483

LIJST DER CLERICI REDDITI

	Gerard			1391
VAN BREDERODE	Dirk		laicus redditus. Arnhem 1389, vanaf 1391 clericus reddi- tus	1415
VAN MAUERIC	Hendrik		convers. ± 1410, later clericus redditus	1431
MULAERT	Lambert			1438
	Hendrik	Veerle	Un. Leuven 1438	18 nov.
	Jan		doctor in medi- cinis	1474

LIJST DER DONATEN

GEERNSALS	Geert			
VAN BOHEMEN	Jan			1441
	Pieter	Diest		1500
Van HERENTALS	Hendrik			

LIJST DER LAICI REDDITI

	Dirk			1465
	Pieter			1487

I N H O U D S T A F E L

	P.
INLEIDING .	I
EERSTE HOOFDSTUK: De stichting van het klooster,	20
§ 1. De voorbereidselen tot de stichting .	23
§ 2. De stichting van het convent en het beginnend kloosterleven .	29
TWEEDE HOOFDSTUK: Vestiging en groei van het domein ,	37
§ 1. De fundatie- en schenkingsgoederen in de XIVE eeuw .	40
§ 2. De vermeerdering van de inkomsten in de XVe eeuw .	47
DERDE HOOFDSTUK: De Kartuizermonnik te Zelem in de XIVE en de XVe eeuw .	63
§ 1. Herkomst en sociaal milieu,	65
§ 2. De bedrijvigheid der officiale .	73
§ 3. Vreemde monniken en proveniers te Zelem .	85
VIERDE HOOFDSTUK: DE BOEKENZORG en de bibliotheek der Kartuizers van Zelem .	92
BESLUIT .	105
BIJLAGEN I	108
II	112
III	125
Inhoudstafel .	132